

Justejn Gorder

Vita brevis

 Geo
poetika

Justejn Gorder
VITA BREVIS

Pismo Florije Emilije Aureliju Augustinu

s norveškog preveo:
Ljubiša Rajić

Geopoetika, 1997.

Jostein Gaarder

Vita brevis: Flavia Aemilias brev til Aurel Augustin

© Jostein Gaarder und Aschehoug & Co., Oslo, 1996.

Sadržaj

I
II
III
IV
V
VI
VII
VIII
IX
X

Kada sam s proleća 1995. godine bio na sajmu knjiga u Buenos Airesu, preporučeno mi je da jedno prepodne odvojim za posetu Čuvenoj buvljoj pijaci u San Telmu. Nakon nekoliko užurbanih sati provedenih pred svakojakim tezgama na ulicama i trgovima, potražio sam na kraju pribežište u jednoj maloj antikvarnici. U skromnom izboru starih rukopisa pogled mi je pao na jednu crvenu kutiju s etiketom „Codex Floriae”. Sigurno je nešto pobudilo moje zanimanje, jer oprezno sam otvorio kutiju i pogledao hrpu rukom ispisanih listova. Morali su biti stari, veoma stari, a ubrzo sam konstatovao i da je tekst napisan na latinskom.

U uvodnom pozdravu u posebnom redu je stajalo ispisano velikim slovima: „FLORIA AEMILIA AURELIO AUGUSTINO EPISCOPO HIPPONIENSIS SALUTEM.” Florija Emilija pozdravlja Aurelija Augustina, biskupa Hipona... To je, dakle, moralo biti pismo. Ali da li je ono zaista moglo biti upućeno teologu i crkvenom ocu koji je proveo najveći deo svoga života u Severnoj Africi počev od sredine četvrtog stoleća? I da ga je uputila neka žena po imenu Florija?

Augustinovu biografiju dobro sam poznavao odranije. Nijedna druga ličnost ne pokazuje jasnije dramatičnu promenu kulture na prelazu iz stare grčko-rimske kulture u jedinstvenu hrišćansku kulturu, koja je potom obeležila Evropu sve do našeg doba. Najbolji izvor znanja o Augustinovom životu je, naravno, sam Augustin. Svojim „Ispovestima” (Confessiones, oko 400. godine) daje jedinstven uvid ne samo u nemirno četvrto stoleće uopšte, već i u sukobe u svojoj sopstvenoj duši prouzrokovane verom i sumnjom. Augustin je možda onaj pojedinac iz vremena pre renesanse koji je najbliži svima nama.

Koja je to žena mogla da mu napiše dugačko pismo? Jer u kutiji je bilo najmanje 70-80 listova. A za neki takav spis ja nisam nikada čuo.

Pokušao sam da prevedem još jednu rečenicu. „Uostalom, čudno je pozdraviti te na ovaj način. Pre mnogo, mnogo vremena napisala bih samo ’mom malom, razigranom Aureliju’.” Nisam se mogao sasvim pouzdati u prevod, ali koliko sam mogao shvatiti, to pismo bilo je veoma lične prirode.

A onda mi je nešto sinulo. Da nije to pismo napisala Augustinova dugogodišnja družbenica, dakle ona žena za koju sam piše da ju je

morao odagnati od sebe, jer je izabrao da živi uzdržavajući se od svake čulne ljubavi? Osećao sam kako mi žmarci gamižu uz kičmu jer sam dobro znao da se u tradiciji o Augustinu ne zna ništa detaljnije ni o toj nesrećnoj ženi, ni o njenom dugogodišnjem zajedničkom životu s Augustinom sem onoga što je sam napisao u svojim „Ispovestima“.

Ubrzo je vlasnik antikvarijata stao kraj mene pokazujući prstom na kutiju. Ja sam i dalje stajao kao začaran onim ka čijem sam se kakvom-takvom razumevanju probijao slovo po slovo.

– Really something – reče on.

– Yes, I guess so...

Novine i televizija već su napravili sa mnom nekoliko intervjua povodom sajma knjiga i on me je prepoznao.

– El Mundo de Sofia?

Klimnuh glavom, a on se nagnu nad kutiju, zatvori je i pažljivo je stavi na jednu omanju hrpu drugih rukopisa kao da želi da podvuče da taj rukopis nije nešto za čijom prodajom žudi. Možda se nešto posebno dvoumio sada kada je znao ko sam.

– A letter to Saint Augustin? – upitah.

Učinilo mi se da se smeši na uznemiravajući način.

– I misliš da je original?

On reče:

– Nije nemoguće. Ali tu mi je tek nekoliko sati, a kada bih znao da je taj rukopis ono za šta se izdaje, ne bi tu ni bio.

– Kako si ga dobio?

Nasmeja se:

– Ne bih dugo opstao u ovom poslu da ne umem da štitim svoje mušterije.

U telu je počela da mi kucka neka vrsta nestrpljenja. Upitah:

– Koliko tražiš za njega?

– Petnaest hiljada pesosa.

– Petnaest hiljada. Kao da me je nešto udarilo u slabinu. Za jedan rukopis koji je mogao biti star nekoliko stotina godina, a koji je očevidno trebalo da predstavlja pismo Augustinove družbenice. To bi u najboljem slučaju mogao biti prepis jednog dosad nepoznatog pisma crkvenom ocu ili, pre tako, prepis nekog još starijeg prepisa.

No, kako bilo da bilo, ono je, naravno, moglo biti napisano i u nekom latinoameričkom manastiru negde u sedamnaestom ili osamnaestom veku. Pa i tada bi to moglo biti nešto vredno da se ponese sa sobom kući u Evropu. Činilo mi se da sam čuo da su u nekim manastirskim sredinama povremeno pisali takva apokrifna pisma koja je neko uputio katoličkim svecima ili koja su sveci upućivali sami sebi.

On je krenuo da zatvori radnju, a ja mu pružih svoju VISA karticu.

– Dvanaest hiljada pesosa.

To je bilo skoro sto hiljada kruna – za nešto što možda uopšte nema antikvarnu vrednost. Ali bio sam radoznao, a nisam bio ni prvi čovek koji skupo plaća svoju radoznalost. Kada sam pre mnogo godina pročitao Augustinove „Ispovesti”, pokušao sam da stvar gledam očima njegove družbenice. A Augustinovo shvatanje ljubavi između muškarca i žene ostavilo je neizmerno dubok trag u meni.

Knjižar je prihvatio ponudu. Reče:

– Mislim da je najpametnije da ovu kupoprodaju posmatramo kao neku vrstu podele rizika.

On otrgnu listić s otiskom kartice i reče uz čudan izraz:

– A ja nisam čak ni sam pročitao taj rukopis. Kroz nekoliko dana ili će cena biti višestruko viša ili ću tu kutiju baciti u onu korpu koju onde vidiš.

Bacih pogled na korpu prema kojoj je uperio prst. Bila je puna starih broširanih izdanja. Na jednoj tablici pobodenoj u nju pisalo je: „2 Pesos”.

U toj trgovini najbolje sam prošao ja. „Codex Floriae” datiran je na kraj šesnaestog stoleća, najverovatnije je napisan negde u Argentini. A veliko pitanje jeste samo da li je zaista postojao neki stari pergament čiji je „Codex Floriae” prepis.

Ja lično nisam više sumnjao u to da je pismo pravo i da, na kraju krajeva, mora poticati od Augustinove tokom mnogih godina nevenčane žene. Čini mi se nemogućom pomisao da je izmišljeno u Argentini krajem šesnaestog veka. Ipak je jednostavnije zamisliti da zaista potiče iz Augustinovog vremena. I sintaksa i rečnik rukopisa kao da su izvučeni iz pozne antike, tu je reč o Florijinoj mešavini čulnosti i skoro očajničke religiozne refleksije.

U jesen 1995. godine poneo sam rukopis sa sobom u Vatikansku biblioteku u Kimu radi pomnije analize. Ali tu mi nisu pružili neku veliku pomoć. Naprotiv, Vatikan je tvrdoglavo tvrdio da nikada nije primio nikakav „Codex Floriae”. To me nije iznenadilo, ali ja ipak ne mogu tek tako da prihvatim da je Florijino pismo vlasništvo Katoličke crkve.

Ja sam se, naravno, pobrinuo da napravim fotokopiju rukopisa i s proleća 1996. godine pokušao sam da pismo prevedem na norveški jezik. Kada se u pismu citira nešto iz Augustinovih „Ispovesti”, odlučio sam da se držim izuzetnog norveškog prevoda prvih deset knjiga koji je uradio Odmun Jele (u seriji Turlejfa Dala Kulturna biblioteka, Aschehoug, 1992). Rad na prevodu predstavljao je slaganje slagalice bez premca, svakako ne samo zato što rukopis nije paginiran. Istovremeno, to je bila izuzetno podsticajna prilika da osvežim staro znanje latinskog – nekada davno stečeno u Katedralnoj školi u Oslu (1968-71). Mnogo puta u mislima sam uputio zahvalnost svome starom nastavniku latinskog, lektoru Oskaru Fjelu.

Zadivljujuće je kako stare konjugacije i deklinacije mogu ostati u pamćenju kao prikovane. Ali ovaj prevod ipak ne bi bio moguć bez dobronamerne pomoći Ejvinda Andersena. Hvala Tronu Bergu Eriksenu, Egilu Kragerudu, Ejvindu Nurdervalu i Kari Fogt na rečima kojima su me bodrili.

Ništa me ne bi više radovalo nego kada bi ovo izdanje rukopisa „Codex Floriae” bilo nagrađeno obnovljenim zanimanjem za latinski jezik i klasičnu kulturu uopšte.

FLORIJA EMILIJA ŠALJE POZDRAVE
AURELIJU AUGUSTINU, BISKUPU HIPONA.

Uostalom, čudno je pozdraviti te na ovaj način. Pre mnogo, mnogo vremena napisala bih samo „mom malom, razigranom Aureliju”. Ali sad je već minulo više od deset godina otkako si me grlio i mnogo se stvari promenilo.

Pišem ti zato što mi je sveštenik u Kartagini dao da čitam tvoje ispovesti. Smatrao je da bi tvoje knjige mogle biti pobožno štivo za jednu ženu kakva sam ja. Kao katekumen¹, već više godina pripadam na neki način ovdašnjoj pastvi, ali neću, Aurelije, dozvoliti da me pokrste. Ne smeta mi Nazarećanin, ne smetaju mi ni četiri jevanđelja, ali neću da me pokrste.

U Šestoj knjizi pišeš: „Onoj ženi s kojom sam živeo nije dato da ostane pokraj mene. Oduzeli su mi je jer je stajala na putu mome braku. To me je ubolo u srce – jer u mome srcu ona je ostala i to je bila rana do krvi. Ona se vratila u Afriku i zaklela ti² se da neće imati ništa više s nekim drugim muškarcem. Onog sina koga sam dobio s njom ostavila je kod mene”.³

Dobro je videti da se još uvek sećaš koliko smo nekada bili međusobno čvrsto vezani. Ti znaš da je naše jedinstvo bilo nešto više od onog površnog zajedničkog življenja koje je uobičajeno pre nego što se muškarac oženi, živeli smo verni jedno drugome više od dvanaest godina i dobili smo jednog sina. Nije se retko događalo da ljudi koje smo sretali pomisle da smo muž i žena. A tebi se to, Aurelije, dopadalo, čini mi se da si se ti time pomalo ponosio, jer mnogo se muškaraca stidi svojih supruga. Sećaš li se kako smo zajedno prelazili reku Arno? Iznenada si me zaustavio uhvativši me rukom za rame. I onda si nešto rekao. Sećaš li se?

Više puta pišeš da mnogo stvari preskačeš i da si mnogo stvari zaboravio. Oprosti mi zato što ti pomažem u nekoliko važnih stvari.

Istina je da sam se zaklela da neću više imati nikakvog drugog muškarca. Ali to nisam obećala Bogu. Zar se ne sećaš da si me zamolio da se tako *tebi* zakunem? U to sam sigurna, jer to mi beše jedina uteha kada sam krenula iz Milana.⁴ Tebi je još uvek bilo stalo do mene – makar malkice. A možda bi se i Monika⁵ dozvala pameti,

možda bismo se nas dve opet zagrlile. Ta čovek ne moli za vernost nekoga koga odbija od sebe iz mržnje ili besa. Nešto kasnije pišeš: „Rana koju zadobih kada sam raskinuo s onom s kojom sam živeo zajedno ne htjede da zaraste. Prvo je užasno pekla i bolela, a onda je počela da truli i ja postadoh manje osetljiv na bol”.⁶ No, ja ću se vratiti na osetljivost i bol, takođe i na trulež.

Kao što oboje znamo, nisam otrgnuta od tebe zato što je Monika našla odgovarajuću devojkicu. To je, naravno, bio Monikin razlog, ona je razmišljala o budućnosti porodice. Ili je možda bila pomalo ljubomorna na mene? O tome sam često razmišljala. Ne mogu zaboraviti ono proleće kada je dojurila u Milano i nekako se postavila između nas.

Međutim, vas dvoje ste sarađivali u tome da me oterate, a ti nisi to učinio prvenstveno zbog planiranog braka, već svakako iz još jednog razloga. Rekao si da me odbijaš od sebe zato što me suviše voliš.

Uobičajeno je da onog koga voliš zadržiš, ali ti si učinio suprotno. To si učinio zato što si već počeo da posmatraš s nipodaštavanjem čulnu ljubav između muškarca i žene. Smatrao si da te vezujem za svet čula, tako da nisi imao mira da se usredsrediš na spas svoje duše. Zato ništa nije ispalo ni od tog tvog braka. Ti pišeš da Bog želi da muškarac živi pre svega uzdržavajući se. U takvog Boga ja ne verujem.

Kakvo neverstvo, Aurelije! Kakvu si samo prefinjenu izdaju počinio kada si me odagnao! U svom si srcu ostao vezan za mene, a srce ti je ranjeno do krvi. Naravno, i moje je srce ranjeno, ako to uopšte ima nekog značaja, jer mi smo bili dve duše koje su otrgnute jedna od druge ili dva tela, ako tako želiš, ili, u stvari, dve duše u jednom telu. Rana koju su zadobio nije htela da zaraste, pekla je i užasno bolela pre nego što je na kraju počela da truli i postao si manje osetljiv na bol. Ali zašto? Da, zato što si voleo spas sopstvene duše više nego što si voleo mene. Kakvo vreme, časni biskupe, takvi običaji!⁷

Zar nikada nisi na takav način razmislio o onome što se dogodilo? U svakom slučaju, to ne proističe iz tvojih ispovesti. Ali zar nije upravo zaoštren vid neverstva napustiti svoju voljenu zarad spasa sopstvene duše? Zar ne bi jednoj ženi bilo lakše da podnese da je muškarac napušta jer želi da se oženi – ili, može i tako, zato što više želi neku drugu ženu? Ali u tvom životu nije bilo nikakvih drugih

žena, tebe je zanimala više od mene samo tvoja duša. Tvoja sopstvena duša, Aurelije, nju si hteo da spaseš, nju, koja je nekada našla svoj spokoj kod mene. Ti, u stvari, nikada nisi hteo da se oženiš, ne dokle god si imao mene, tako si govorio, taj brak je bio samo sinovljeva dužnost. A nisi se ni oženio. Tvoja nevesta nije bila od ovoga sveta.

A onda naš sin, a pred likom Božjim: Ja sam bila podjednako majka Adeodatova kao što si mu ti bio telesni otac. Ja sam ga nosila, i ja sam ga dojila, jer dojilju nismo imali. I onda sam ga, pišeš, ostavila kod tebe. Nijedna majka to ne čini dobrovoljno, majka ne napušta svoga jedinog sina bez najdublje tuge. Ali bez tebe kraj sebe nisam mogla ništa da zahtevam, ja nisam imala nikakvu imovinu. Zar nije zato Monika htela da te oženi devojkom iz dobre kuće? Čini mi se da je jedan Grk rekao da se „pravda dešava samo među jednakima”.⁸

U Devetoj knjizi moliš Boga da primi tvoje ispovesti i za one brojne stvari pokraj kojih prolaziš ćuteći. Tim prećutanim stvarima pripada i naš poslednji susret, i možda je zato baš to ono na šta tu misliš, jer ti nijednom rečju ne pominješ šta si činio u Rimu čitavih godinu dana dok se nisi vratio u Afriku. A kad već toliko truda ulažeš da zapišeš svoje ispovesti, smatram da je to prećutkivanje skoro sramotno.

Zašto danas razmišljaš o onome što se dogodilo u Rimu? Kako je to, Aurelije, moglo da se dogodi s nama? Možda je baš u onoj bednoj sobi gore na Aventinu trebalo da počne tvoje duhovno samorazmatranje. Ti si, izgleda, dobio poruku da sam stigla u Ostiju uglavnom čitave kože. Tu sam skoro odmah dobila mesto na brodu, a uzevši prilike u obzir, samo putovanje morem prošlo je dobro; u svakom slučaju stigla sam kući u Kartaginu. I toga puta ti si se pobrinuo za prevoz. Po drugi put sam poslata kući u Afriku, skoro kao trgovačka roba. Sad je već prošlo mnogo vremena i rane su zalečene.

Sve otkako sam se onda, pre skoro petnaest godina, vratila kući iz Milana, išla sam po tvojim tragovima. Ili bi možda trebalo da kažem da sam hodala po našim starim stazama u Kartagini? Prvo sam pročitala sve što sam mogla naći od filozofskih dela. Jer morala sam pronaći šta je to u filozofiji što može da razdvoji jedan par koji se voli. Da si se dao nekoj drugoj ženi, možda bih poželela da je vidim. Ali moja suparnica nije bila nikakva druga žena koju bih mogla videti

golim okom, ona je bila jedno filozofsko načelo. Da bih te bolje razumela, morala sam, dakle, da hodam neko vreme istim putem kojim si ti išao. Morala sam da učim filozofiju.

Moja suparnica nije bila samo *moja* suparnica. Ona je bila suparnica svih žena, ona je bila sam anđeo smrti ljubavi.⁹ Ti je nazivaš Uzdržanost. U Osmoj knjizi, Aurelije! Pišeš: „Onde sam video uzdržanost u njenoj čistoj lepoti, blistavu i vedru, ali ne lakomislenu u svojoj radosti. S privlačnom ljubaznošću zamolila me je da dođem ne sumnjajući. I onda mi je pružila svoje svete ruke da me primi i zagrlj”.¹⁰ Tu u malo reči kažeš veoma mnogo!¹¹ Ti čak ni ne pokušavaš da skriješ kako si dopustio da te zavede. Ni ja neću da krijem kako je moje srce provrilo od ljubomore upravo kada sam čitala taj odeljak. Zar mi se ti nisi dao otprilike tako onda kada smo bili sasvim mladi? Zar nisam pokušala da te zagrlim s „privlačnom ljubaznošću”? Poželim da kažem Horacijevim recima: Budale, dok se klone jedne greške, po pravilu padaju u suprotnu!¹²

I ja sam započela s Ciceronom¹³ baš kao i ti. O njemu pišeš u svojoj Trećoj knjizi: „Ali ima posebno jedna stvar kojoj se radujem u Ciceronovom upozorenju: ono me nije obodriilo da tragam za ovim ili onim filozofskim pravcem, već da volim istinu, tragam za njom i zadobijem je...”¹⁴ A istina, Aurelije, to je ono što me je sada navelo da čitam filozofe i velike pesnike. Pročitala sam i četiri jevanđelja. Pošto smo otrgnuti jedno od drugoga, ja sam svoj život u potpunosti posvetila Istini¹⁵ onako kako si ti jedanput otišao da se posvetiš Uzdržanosti. Ti si mi još uvek drag, mada bih danas morala dodati da mi je istina još draža.¹⁶ Sada me smatraju učenom ženom i dajem časove ovde u Kartagini. Ne čini li ti se, uostalom, pomalo zanimljivim da razmišljaš o tome kako sam sada ja učitelj retorike? Ili si izgubio i svoj smisao za humor? U tvojim isповestima nema nešto mnogo humora, Aurelije. A nekada smo nas dvoje bili drugačiji. Mogli smo se šaliti od večeri do jutra. Danas bi sigurno rekao da je humor isto što i „čulna želja” ili „bolest uživanja”.

Ja ti ipak zahvaljujem na tvojim knjigama. Nikakvi drugi spisi¹⁷ nisu mi omogućili da bolje shvatim zašto si prvo poželeo da se razdvojiš od mene da bi sačekao da jedna jedanaestogodišnja devojčica dovoljno poraste da se uda za tebe, a onda izabrao da obožavaš

onu boginju koju nazivaš Uzdržanost. Hvala ti što pišeš tako otvoreno i iskreno. A to što te sećanje ponekad može prevariti, jeste sasvim druga stvar, pa, između ostalog, i zato pišem. Tacit je napisao da ženama dolikuje da tuguju, muškarcima da se sećaju.¹⁸ Ali ti se, Aurelije, ni ne sećaš!

Sedim ovde s tri pisma pred sobom. Jedno si poslao iz Milana čim si odlučio da ipak ne želiš da se oženiš. To je bilo ne tako mnogo meseci nakon što sam morala da otputujem. Onda sam dobila tvoje pismo iz Ostije kada je Monika umrla. Baš lepo od tebe što si dozvolio Adeodatu da napiše jedan mali pozdrav svojoj majci! Nekoliko godina kasnije opet sam primila pismo. To se dogodilo kada ti je oduzet taj jadni momak. Da li te je tada neko video kako plačeš? Jer valjda ne veruješ da se dečak razboleo i umro zato što je u grehu začet? Razlog zbog kojeg pitam nalazi se u nečemu što pišeš u Devetoj knjizi. Tu opisuješ Adeodatovu smrt kao „plod moga greha”. Istina, dodaješ da Bog „ima moć da načini nešto lepo od naše rugobe”¹⁹ Jer ti nisi imao drugog udela u tome dečaku sem greha. Trebalo bi da se stidiš, Aurelije, ti koji si mu dao ime Adeodat!²⁰ Valjda ne veruješ da je Bog uklonio dečaka da bi ti pomogao u tvojoj karijeri sveštenika i biskupa? Neka ti se smiluje u tvojim zabludama!

Sin ti umire, Aurelije. Smatram da je trebalo da dođeš meni kako bismo mogli da malo plačemo zajedno, ti i ja. Još uvek nisi bio miropomazan za sveštenika, nisi bio ni veren, a Adeodat je bio naš jedini sin. Ali možda si se toliko stideo nakon svega što se dogodilo u Rimu da nisi imao hrabrosti da me vidiš? Ili si se bojao da bi se opet moglo dogoditi isto što i pre?

Ja uopšte ne shvatam zašto ti je tako teško da plačeš. Deveta knjiga, Aurelije! Zar zaista smatraš da je suviše telesno pokazati tugu? Ti nisi dozvolio ni svom sopstvenom sinu da pusti suze da mu liju kada se opraštao od svoje bake! Ja smatram da je mnogo „telesnije” zadržavati plač, jer kada se ne isplačemo, tuga rado ostaje u nama kao težak teret. Mir neka vlada nad uspomenom na dečaka!

II

Ja sam, dakle, od ovdašnjeg kartaginskog sveštenika dobila na pozajmicu tvoje ispovesti. Oprosti mi što sam prepisala neke odeljke koje ću ovde bliže razmotriti. Nadam se da ćeš imati strpljenja da otvorenog duha pročitaš moja razmišljanja. Ili, ako tako želiš, moje ispovesti. Jer ja smatram ovo pismo nečim višim od mog ličnog pozdrava upućenog tebi, to je i pismo biskupu od Hipona. Godine su prošle i mnogo se promenilo otkako smo se grlili. Tako će ovo što pišem biti možda podjednako pismo celoj hrišćanskoj crkvi, jer ti si danas čovek od velikog uticaja.

Priznajem da me upravo ta pomisao užasava, ali molim se Bogu da muškarci crkve poslušaju i glas jedne žene. Možda ćeš se setiti nečeg što sam ti rekla onoga jutra kada smo šetali preko Rimskog foruma i gledali kako se tanak sloj snega prostire preko Palatina. Govorila sam o Senekinoj tragediji „Medeja”, koju sam upravo pročitala. Tu se kaže da valja saslušati i drugu stranu, a druga strana u tom slučaju bila sam ja.²¹

Prva knjiga počinje obećavajući mnogo time što slaviš Boga zbog njegove mudrosti i veličine. „Jer od tebe i tobom i u tebi su sve stvari”, pišeš.²² Onda pričaš o svom najranijem detinjstvu, mada mi se čini da pozajmljuješ mnoga od tvojih zapažanja iz Adeodatovih prvih godina života. Ali već tad počinju mračne primisli koje se kao crvena nit protežu kroz sve tvoje knjige: „Niko nije čist i bezgrešan pred tobom, čak ni dete koje živi na zemlji samo jedan dan... bespomoćni dečji udovi možda su nevini, ali ne i dečja duša.” A zašto ne? Da, jer si video jednog dečaćića koji je „bled od besa i zlog izraza” gledao svoga brata koji je takođe trebalo da bude podojen. Jadni Aurelije! To što dete hoće da bude podojeno nije isto što i zlo! Ti pišeš i da je Bog „opskrbio telo čulima i udovima, ukrasio ga lepim likom i uneo u njega sve nagone koji žele da održe i sačuvaju život”.²³ Ali ti se ne zadržavaš na tome kao na nečem lepom i dobrom, sledećeg trena opet počinješ da jadikuješ nad tim što si rođen zlim delom i što te je majka začela u grehu. Ili u ljubavi, časni biskupe, dete se začinje u ljubavi, tako lepo i umno je Bog sredio svet, nije dao da se to događa pupljenjem.

Ti ipak smatraš da vidiš neki dublji smisao u tome što Monika nije dala da te pokrste kao dete. „Jer, znaj, mrlje greha koje čovek sebi stvori nakon očišćenja krštenjem nose sa sobom veći i opasniji greh”.²⁴ Greh i krivica – jer nas je Bog stvorio kao muškarca i ženu s bogatim registrom čula i potreba. Ili s nagonima, ako tako želiš, ili s izazovnim željama, Aurelije, tebi mogu reći onako kako jeste, tebi, moj dragi prijatelju koji si nekada delio krevet sa mnom ne umevši da smiriš svoje radoznale prste. Čak i svoju mladalačku zaljubljenost u priču o Didoni i Eneji pridodaješ svome registru grehova dugom kao život.

Tako neprekidno u svojim knjigama pišeš o „čulnoj želji” i „grešnim željama”. Zar ti nije palo na pamet da si možda ti onaj koji s prezirom gleda na Božje darove? Meni je palo u oči da tvoj prezir prema svetu čula mora biti nešto što potiče od manihejaca²⁵ i platonista više nego od samoga Nazarećanina.

U Desetoj knjizi ti činiš odlučujući korak time što podvlačiš ne samo svoj prezir prema svetu čula, a time i prema Božjem delu, već i prema samim čulima – koja su, bar mi se tako čini, takođe Božje delo: „Iskušenja čula mirisa ne zanimaju me nešto posebno. Kada ih nema, ja ih ne tražim; ako su tu, ne zanemarujem ih, ali sam spreman da ih zauvek izbegnem”²⁶ Ti se čak stidiš nad tim što povremeno sebe uhvatiš kako jedeš hranu jer ti se sviđa. Ali sada te je Bog naučio da „hranu koristiš na isti način na koji uzimaš lek.” Čestitam²⁷ – mada mi je muka već i na samu pomisao. Ti pišeš: „Čak i kada jedemo zarad zdravlja, u stopu nas prati opasno zadovoljstvo.” Tako „nije uvek lako znati da li briga o nečijem telu zahteva više hrane ili to prevrtljiva bolest uživanja želi da joj se služi”²⁸. Ne, zaime Boga, biskupe, jer zamisli samo ako je nešto i ukusno u ustima i dobro za telo u isto vreme! Ja se pak lično držim jednostavnih Horacijevih reči i to činim s najmirnijom savešću na svetu: „Slatko je ludovati u dobroj prilici”²⁹

Ti moraš jesti, Aurelije, i imaš pravo da ti hrana prija. Da nisi možda prestao i da se pereš? Kada vidiš neki lep cvet, imaš pravo da odeš do njega i pomirišeš ga. Mada to danas nazivaš „požudom tela”. Trebalo bi da se stidiš. Ali ništa nije tako apsurdno da ne bi mogao da iskaže jedan filozof, kako piše Ciceron.³⁰ Isto bi se to zacelo

moglo reći i o teozozima. Sećaš li se kada smo zajedno prešli preko reke Arno? Iznenada si stao i poželeo da mi pomirišeš kosu. Zašto si to hteo, Aurelije? Je li to bila „požuda tela” koja se opet javila? Ne verujem, ne, ja verujem da si ti nekada znao šta je prava ljubav, ali se bojim da si to zaboravio.

U Drugoj knjizi pišeš o godinama mladosti koje si proveo u Tagasti, gde je „tvoja duša izopačena čulnim željama”³¹ Pišeš: „Ako je i postojalo nešto što mi je pričinjavalo zadovoljstvo, to je bilo voleti i biti voljen... Ali iz kala telesne žudnje i iz izdana mladićkih nagona dizali su se omori magluština i oni su mi srce prekrili maglom i tminom tako da nisam mogao razlikovati pravu ljubav i nečistu želju. Oba osećanja su strujala kroz mene u zbunjujućoj mešavini i bacala mene, nestalna mladića, u bezdan strasti i uvlačila u vrtlog poroka.”³² Ja mislim da se ti malo praviš važan, Aurelije. Kao i većina mladića zacelo si imao živahnu maštu, ali kada sam te srela koju godinu kasnije, onaj s kim sam delila ležaj pre beše nesiguran i neiskusni dečak. Ti pišeš i da si se stideo zato što nisi imao ona iskustva za koja su tvoji drugari tvrdili da ih imaju. Pišeš da su se oni pravili važni svojim „sramnim porocima”, pa da si to onda i ti sam činio. Da, to je detinjasto, zar ne? Ali sramno? Najsramnije od svega jeste što takve detinjarije i dalje obuzimaju biskupa Hipona. Ništa ljudsko ne sme jednom biskupu biti strano,³³ a dečaci su dečaci, što su oduvek i bili. Ti ne propuštaš da pomeneš čak i ono užasno „nedelo” koje si počinio u svojoj šesnaestoj godini kada si zajedno s nekolicinom drugih dečaka ukrao nekoliko krušaka uzbravši ih s drveta.³⁴ A onda se odjednom uozbiljiš. Prvo ukazuješ na Pavlove reči da je „za muškarca dobro da ne dira ženu”³⁵ Zašto, dragi Aurelije, citiraš samo taj jedan stih? Čini mi se da je to nešto što si uzeo od manihejaca. Zar nisi naučio u govorničkoj školi koliko je opasno istrnuti jednu rečenicu iz njenog konteksta? Pavle, istina, piše da može biti dobro za jednog muškarca da ne dira ženu, ali, nastavlja, da bi se sprečio nemoral svaki muškarac mora imati svoju ženu i svaka žena svoga muškarca. On dalje podvlači da žena i muškarac treba da budu jedno telo i da se stalno jedno drugome podaju kako ne bi bili iskušeni na neverstvo, jer nisu u stanju da žive uzdržano.³⁶

Pitanje je da li je posebno mudro verovali da se čovek može spasti od „grešnih želja” birajući Uzdržanost. Naprotiv, ako mene pitaš. Ti deluješ kao da te to više obuzima nego većinu muškaraca tvojih godina, mada je prošlo skoro petnaest godina otkako si se bacio Majci Uzdržanosti u naručje. No, i tebi se dogodio jedan ma koliko mali povratak. Ako prirodu izgoniš vilama, opet će se vratiti, piše Horacije.³⁷ Ako čovek ne učini nešto radikalnije, jer evo, i to stiže: ti pišeš da bi bilo najbolje da si se, zarad carstva nebeskog, još u mladosti dao uštrojiti.³⁸ Onda bi, naime, srećnijeg duha mogao čekati na Božji zagrljaj. Jadni Aurelije! Kako se samo stidiš što si muškarac, ti koji si bio moj lep pastuv. Čak i sad – dakle mnogo godina nakon što si krunisao Uzdržanost za svoju nevestu – čak i sad se žališ Gospodu što ti još uvek nedostaje žena pokraj tebe. Deseta knjiga, biskupe, u njoj pišeš: „Ali u mome sećanju, o kome sam tako mnogo govorio, u njemu još uvek žive slike onoga što je ostalo ukorenjeno od starih navika. One se guraju, istina bez snage kada sam budan; ali u snu me kušaju ne samo na zadovoljstvo, već i da ih prihvatim i po njima delam.”³⁹ Ja tumačim te ispovesti tako da ti još nisi dao da te uškope. Da ti se možda ponekad ne događa da ti nedostajem? Da to nisu možda uspomene na mene i naše stare „navike” koje ti dolaze u tvoje sne? Jer valjda, Aurelije, nisi to učinio? Ti, koji si nekada bio ponosni stub moga kreveta. Zašto onda ne bi mogao dati da te oslepe? To je učinio Edip.⁴⁰ Zašto ne bi sebi jezik odsekao? Jer sigurno još uvek čezneš za mojim poljupcima.

Ja mislim da je i tvoj ud na neki način bio jedno čulo. Zar nije tako, Aurelije? U svakom slučaju, ti si onaj koji sve vreme piše o „čulnoj želji” čak i kada ti je u mislima želja ljubavi. Ili možda misliš da su ti oči ili uši božanskijeg porekla od tvog uda? Misliš li ti da su neki delovi ljudskoga tela manje vredni pred Bogom nego drugi? Da li je, na primer, tvoj veliki prst manje neutralan od jezika? Zar nisi koristio i prst?

III

U trećoj knjizi pišeš o vremenu u kojem si kao mlad student stigao u Kartaginu: „Tu je oko mene na sve strane ključao grešan ljubavni život, baš kao u veštičjem kotlu. Ja još uvek nisam voleo, ali sam čeznuo za ljubavlju. Ja sam krio svoju žudnju i ljutio se na sebe što tako malo žudim. Iz potrebe za ljubavlju tragao sam za nekim koga bih mogao voleti.”⁴¹

I tako si me našao. Bio si u gradu tek godinu dana kada smo se sreli, ja sam pak rođena ovde. Oboje smo imali devetnaest godina. Sećam se da sam sedela pod jednom smokvom zajedno s još troje ili četvero studenata. Ti si poznavao jednoga od njih i došao si do nas, a ja sam žmirkala prema suncu i gledala te odozdo. Mora da sam to učinila na način koji te je obuzeo, jer zadržao si moj pogled, ali si pogledao zbunjeno u tlo jedanput ili dvaput pre nego što bi opet potražio moj pogled. Izgledalo je kao da smo nas dvoje već zajedno proživeli jedan život. Ja sam odmah znala da bih te mogla voleti telom i duhom. Ali ipak, niti sam mogla strahovati da će se to dogoditi iste noći, niti o tome sanjati, mada, da sam to slutila, možda bih učinila i jedno i drugo.

Nije bilo ničeg čudnog u tome što sam sedela s nekoliko studenata, ali ti si s izvesnim čuđenjem primetio da učestvujem u razgovoru baš kao i oni. I to je bila jedna od prvih stvari o kojima smo razgovarali čim smo ostali sami, samo ti i ja. Prvo o Vergiliju, o kome smo raspravljali sa studentima, onda o životu i ljubavi uopšte. Čini mi se da se sećam kako si s izvesnim čuđenjem zapazio kako branim Didonino ljubavno delo kao nešto što se podrazumeva samo po sebi.⁴² Izgledalo je kao da si me pogledom pitao da li jedna žena zaista može toliko da voli nekog muškarca da bi mogla sebi oduzeti život ukoliko je on napusti.

Ne znam da li si me, zato što smo govorili o Didoni i Eneji, tako iznenada upitao da li sam ikad bila u Rimu. U svakom slučaju, meni se to učinilo kao čudno pitanje, jer mi se nikada ranije nismo sreli, a ipak si hteo da znaš da li sam ikad bila u Rimu. Čini mi se da sam to protumačila kao neku vrstu prosidbe jer si odmah dodao da ni ti nisi bio onde, ali da si planirao da jedanput otputuješ onamo. Pošto smo upravo govorili o Didoni, bilo je kao da si me tim pitanjem, tu gde

sam sedela, pretvorio u kraljicu Kartagine, a pošto sam tako žestoko branila tu kraljicu iz predanja, bilo je kao da si hteo da mi kažeš da ću, ako me budeš dobio, sigurno moći da krenem s tobom za Rim, jer ti me nikada ne bi pustio da doživim istu sudbinu kao ona. Ni slutila nisam da ćemo nas dvoje mnogo godina kasnije zaista zajedno otputovati u Rim. Ali kao da je sve nekako počelo s Enejinim odlaskom iz Kartagine. Možda bi trebalo da dodam ovde se sve i završilo. Kao i Eneja, i ti si imao zadatak veći i važniji od ljubavi u Kartagini.

Tako smo najzad ostali da sedimo sami pod smokvom. Već onde i tada je, čini mi se, u nama bilo nešto što je druge ljude na neki način plašilo, nešto snažno i zgusnulo i nekako nevidljivo zaverenički. Zatim si me otpratio do kuće, do moje sobice, i tu si ostao preko noći. Godinu i po dana kasnije imali smo jednog zajedničkog sina i nismo se rastali dok nas Monika ili Uzdržanost nisu otrgli jedno od drugoga, ostavljajući nam oboma po krvavu ranu.

Naš zajednički život od prvoga trena imao je jaku čulnu osnovu, jer istina je da smo zajednički obožavali Veneru, povremeno smo bili podjednako nezaustavivi. Kada danas čitam tvoje ispovesti, ipak mi se javlja neko bolno osećanje da je ono što ti sada nazivaš čulnim bilo jedino što nas je vezivalo. Na tren izgleda kao da si suviše revnosta kada je reč o kajanju i pokajanju za svoj pređašnji život, dakle za vreme pre nego što si se u potpunosti posvetio Uzdržanosti. Da li ti to zaista pokušavaš da prizoveš Boga ili podjednako mnogo prizivaš svoju sopstvenu sumnju i kajanje?

Možda je upravo naše duboko prijateljstvo ono čega se ti najviše stidiš. Mnogo je muškaraca koji se više stide toga da ga je prijateljstvo s jednom ženom nego da ga je čulnu ljubav s njom. I onda im je zauzvrat čulna ljubav kriva što ne mogu gajiti iskreno prijateljstvo s jednom ženom. I to je nažalost sve upadljivije ukoliko su filozofski školovaniji; mnogo krivice za to pripisujem manihejcima i platonistima. Čini mi se da si me gledao drugačijim očima nakon što si pročitao „Fedona”,⁴³ a nije se ništa poboljšalo nakon što si pročitao Porfirija.⁴⁴ Koliko glava, Aurelije, toliko shvatanja!⁴⁵ A nesreću sam počela da naslućujem tek kada si počeo da me nazivaš Evom, ali to se nije dogodilo pre nego što smo stigli u Milano. Tada si učinio sve što si mogao da uđeš u krug ljudi oko Ambrozija.⁴⁶

Sam pišeš da tvoja duša u to vreme nije bila zdrava i snažna. „Puna čireva bacila se u jad, žudna da olakša svrab čulnim zadovoljstvima. Ali ni ona nisu bila sasvim bez duše; inače ih nikada ne bih voleo. Smatrao sam divnim i da volim i da budem voljen, posebno kada sam telesno mogao posedovati ljubljenu. Tako sam svojoj prljavoj čulnoj želji žrtvovao duboki izdan prijateljstva, a njegov čisti sjaj pomračio pohotom pakla”⁴⁷

Tako ti ne kriješ koliko duboko i nutreno sada prezireš Veneru. Nju, Aurelije, koja je sama bila nakitom ukrašeni most između naše dve usamljene i uplašene duše. Ali to nije sve. Ti sada prezireš i sve druge čulne radosti. I više, više: ti si otišao tako daleko da prezireš i sama čula. Zaista si postao evnuh!

Ne razumem kako možeš da odbaciš naše tajne jednostavno ih nazivajući „čulnom željom” ili „bolešću uživanja”. No, nisam to shvatala dok u tvojoj Desetoj knjizi nisam pročitala da danas prezireš sva čula i sve što ona donose našoj duši od vina i voća. Ali to nije sve. Pred Bogom se bacaš u hvalisanje koliko duboko sada možeš doživeti prezir celog njegovog stvaralačkog dela. To činiš zbog jedne „blistave svetlosti” za koju kažeš da si je video svojim unutarnjim okom.

Ja ipak neću zaboraviti tvoje razigrane šake i tvoje duhovite replike. Vidim da si zalutao među teologe. Kakav bedan poziv! Kako ono što je malo može upravljati onim što je veliko? Kako delo može odrediti majstora? Da, kako delo može odlučiti da će prestati da deluje kao delo?

Mi smo, Aurelije, stvoreni da budemo ljudi. I mi smo stvoreni da budemo muškarac i žena. U svome spisu o starosti Ciceron kaže nešto o mladiću koji ne želi sebi snagu lava ili slona. Mi ne treba da pokušavamo da živimo kao nešto drugo do ono što jesmo. Zar to ne bi bilo izrugivati se Bogu? Mi smo ljudi, Aurelije. Prvo moramo živeti, a onda da, onda možemo filozofirati...⁴⁸

Da li sam ja za tebe bila samo jedno žensko telo? Ti znaš da to nije istina. I kako možeš razlikovati telo i dušu? Zar to nije brljanje po Božjem delu? O da, to jeste baš to, moj prevrtljivi tigre. Kada si me grebao svojim ostrim znacima milošte, kidao si i moju dušu.

Ti tako lepo u svojoj Četvrtoj knjizi opisuješ prijateljstvo, ali ti tada, zapazi, misliš samo na prijateljstvo između muškaraca: „Mi smo

razgovarali i prijateljski se smejali jedan drugome. Čas smo čitali dobro napisane knjige; čas se šalili jedni s drugima, a čas besmo učtivi. Ponekad se nismo slagali, ali ne zlovoljom, otprilike onako kao kada se neki muškarac ne slaže sam sa sobom. Ali takve retke razlike u mišljenjima služile su samo da začine jedinstvo koje je uglavnom vladalo. Mi smo jedni drugima pružali znanje i učili jedni od drugih. Kada bi neki bili odsutni, čeznuli smo za njima tako da nas je to načisto bolelo, a kada bi se vratili, dočekivali smo ih s radošću. S tim i takvim znacima, ljubav među prijateljima može ići od srca k srcu izrazima, rečima i pogledima i hiljadama prijateljskih pokreta. Bilo je kao da su iskre palile naše duše i sve ih stapale u jednu”⁴⁹

Kada sam pročitala taj odeljak, osetila sam se kao da me je neko sažvakao – odnosno kao da me je neko istovremeno i progutao i povratio. Zar te reči nisu podjednako dobro opisivale naše prijateljstvo? Mi smo razgovarali i smejali se zajedno i bili ljubazni jedno prema drugome od zalaska sunca do izranka. Mi smo bili ti koji su jedno drugome slali male tajne signale „od srca srcu izrazima, rečima i pogledima i hiljadama prijateljskih pokreta”. A sada kao da li otimaš ono najbolje iz našeg zajedničkog života i kao da se nekako usuđuješ da to sačuvaš u uspomenama izdvajajući ga u prijateljstvo između muškaraca. Nisi bio baš toliko lopovski raspoložen onda kada smo se sreli ispod one smokve. Istina je da si i tada imao mnogo prijatelja, čak veoma mnogo. Ali ljubav koju smo mi osećali jedno prema drugome bila je neke druge vrste, zato nikada nisam ni bila ljubomorna na tvoje drugare. Između nas je sevnula varnica koja nije zapalila samo naše duše, već i naša tela.

Ti baš ne izbegavaš da priznaš svoje kajanje zbog naše čulne ljubavi. Pa neka to bude kako jeste, mada zbog toga ne bi smeo da zaboraviš da sam ja bila ujedno i tvoj najbolji prijatelj. Jer toliko si duboko pao u kal da si gajio prijateljstvo s jednom ženom. Ja naime nisam bila samo koža⁵⁰. Tvoja tadašnja najveća greška⁵¹ nije bila što si telesno voleo jednu ženu, u tome nisi bio ni bolji ni gori od većine. Tvoj najgori greh⁵² bio je što si voleo i Evinu dušu.

Da nisi ti sam tako uporno molio Boga da prouči tvoju unutrašnjost, ne bi me zanimalo da pred tebe iznesem te stare stvari, jer davno beše kada se grlismo. A sve izgleda kao da puštaš Istinu da kroz tvoje Ispovesti juri kao neukročena kobila. I pusti je da juri, Aurelije,

pusti je da juri sve dok ne stigne do mene. Tu će naći odmor, jer samo ja je znam.

Možda postoji neki Bog koji nas zna. Onda je on sigurno sačuvao sve ono što smo dali jedno drugome. A ako ga nema - moja stara dušo bliznakinjo - onda u celom svemiru nema onih koji se bolje međusobno poznaju nego ti i ja. Jer ti si mi dao telo i dušu, kao što sam i ja tebi dala u zalogu moje telo i moju dušu. Onda gde ti beše, bejah i ja, a gde ja bejah, i ti željaše da budeš.⁵³ A onda je između nas prvo stala jedna majka, onda su stigli manihejci i platonci, a na kraju si između nas ugurao teologe i Uzdržanost. Iako si se na neki način udaljio od mene još više nego što se Eneja udaljio od Didone. Neka ti u tvojim zabludama Bog bude milostiv.

Zar mi ne besmo dve strane jednoga tela koje se stopilo – onako kako most spaja dve strane reke u jednu? A onda se iznenada iz reke uzdiže jedno moćno božanstvo – ili jedno apstraktno načelo o Uzdržanosti – koje kao da preseca vezu između jedne i druge strane reke. Ne, ne verujem u takvog Boga, časni biskupe. To je nešto o čemu sam mnogo puta razgovarala sa sveštenikom ovde u Kartagini. On zna da sam ja nekada imala jednog muškarca, ali ne da si to ti. Zar onda ne izgleda kao scena istrgnuta iz tragedije kada se on jednoga jutra iznenada pojavi kod mene s tvojim ispovestima? Ili je on to učinio na tvoj podsticaj?

Da li se još uvek sećaš kako si me milovao po celom telu i nekako napinjao sve pupoljke pre nego što bi se otvorili? Kako si uživao da me uzbereš! Kako si dozvoljavao da te opiju moji mirisi! Kako si se hranio mojim sokovima! I onda si me prodao zarad spasa svoje duše. Kakvo neverstvo. Aurelije, kakva krivica! Ne, ja ne verujem u Boga koji zahteva ljudske žrtve. Ja ne verujem u Boga koji pustoši život jedne žene da bi spasao dušu jednog muškarca.

IV

S našim dečaćićem, tek je bio napunio dve godine, otputovali smo u tvoj rodni grad Tagastu gde si počeo da prodaješ retoriku. Pred kraj Treće knjige pišeš: „Ovde inače preskačem mnogo stvari, jer hitam da dođem do onoga što mi je najvažnije da ti ispovedim. A mnogo sam šta i zaboravio”⁵⁴

Valjda nisi zaboravio koliko je bilo teško Moniki da te pusti da živiš u njenoj kući zajedno s Adeodatom i sa mnom? Već tada sam osećala da ste ti i Monika povezani nekom vezom koja nije prirodna između majke i sina. I ja sam, da znaš, imala svoje mišljenje o Monikinom snoviđenju. Ona je tako videla u snu „da stoji na jednom stablu, a onda joj je prišao jedan mladić koji je bio blistavo srećan i nasmešio joj se dok je stajala pritisnuta tugom. Upitao ju je zašto povozan tuguje i plače. On je to učinio, kako je to uobičajeno u takvim viđenjima, da bi joj otkrio nešto, ne da bi je ispitao. Ona je odgovorila da žali što sam ja propao. Onda joj je on naložio da se ne brine i da pogleda, pa će videti da onde gde je ona, tu sam i ja.⁵⁵ I kada je pogledala, ugledala me je kako stojim kraj nje na istom stablu”⁵⁶

Ti to, Aurelije, ponavljaš kao da želiš da posebno jasno podvučeš šta ti je na srcu: „Gde si ti, tu je i on”⁵⁷ Ti i Monika, dakle, majka i sin na istom stablu. Možda se tada mislilo pre svega na veru, mada može izgledati kao da ti u to unosiš nešto više. Zar jedan muškarac ne treba da napusti svoga oca i svoju majku, da živi zajedno s jednom ženom i da njih dvoje budu jedno telo? Ona se postavila između nas, i na kraju je ona pobedila u tom dvoboju, ona je zaista bila moćna žena, s velikim ličnim ambicijama i velikim ambicijama u ime svoga sina. Ali da preskočimo do Devete knjige. Ti pišeš o sopstvenoj tuzi kada je Monika umrla u Ostiji: „Bilo je kao da je moj život rastrgnut na komade. Jer njen život i moj postali su jedno”.⁵⁸

Ali Aurelije! Zar nemaš ni stida ni srama? Zar si sasvim zaboravio Edipa i Jokastu?⁵⁹ No, on je dao da ga oslepe, a ti želiš da su te kastrirali, možda to izlazi na isto. Pesničko oduševljenje,⁶⁰ Aurelije! Ponekad je pomalo izazovno reći istinu uz šalu⁶¹.

Ipak si ti tada doživeo prazninu u svome životu i ja sam to tako doživela – poslao mi poruku. Ali trajalo je prekratko dok si na mesto

svoje majke postavio Boga. On je nekako bio jedino što ti je ostalo od nje, jedna nova majka. Prvo je Monika bila kod tebe na mestu Boga, a sada izgleda da je Bog kod tebe na njenom mestu. Prvo je ona stajala između tebe i mene, a onda je Nazarećaninov Bog dobio to mesto.

Mnogo sam se puta pitala da li ti je sopstvena majka ukrala volju da voliš neku ženu. Da li Monika u početku nije htela da živi u istoj kući u kojoj i ti i jede za istim stolom zato što si me voleo? Treća knjiga, Aurelije! Zar nije zato dojurila u Milano i htela da te oženi? Šesta knjiga! I zar nisi iz istog razloga izabrao Uzdržanost kada na kraju ipak ništa nije ispalo od planiranog braka?

Kada smo prešli preko reke Arno, zaustavio si me položivši mi nežno ruku na rame i zamolio da mi pomirišeš kosu. „Život je tako kratak”,⁶² rekao si. Zašto si to rekao, Aurelije? I zašto si hteo da mi pomirišeš kosu? Šta si hteo da zapečatiš?

Ti me pominješ tek na početku Četvrte knjige. Ti pišeš: „U tim sam godinama imao jednu ženu s kojom sam živeo, ali ne u onome što se naziva zakonitim brakom. Ona je bila lovina moje nestalne i nesmišljene strasti. Ali ja sam imao samo nju, i njoj sam bio veran kao muž”.⁶³

Kada sam pročitala taj odeljak o tvojoj nestalnoj i nesmišljenoj strasti, morala sam da se glasno nasmejem, jer meni se činilo da je tvoja strast bila i stalna i smišljena, mada je povremeno mogla goreti slabije nego inače. Ja, uostalom, nisam bila nikakva „lovina” Kao što i sam nagoveštavaš, živeli smo zajedno kao bračni par – s tom jednom važnom razlikom da smo se jedno drugome dali bez mešanja naših roditelja. Da me nisi voleo, uzeo bi sebi druge žene ili, i to je moguće, odlazio u javnu kuću. Mi nismo bili venčani, svi bi te razumeli kada bi namesto mene uzeo drugu konkubinu. Ali ono jedino što je stajalo između nas, bila je Monika – a vremenom sve više tvoja savest koja te je grizla zato što si našu ljubav gajio tako nutreno da je mogla da se prepreči spasu tvoje duše.

Sad kazuješ o Klaudiju⁶⁴ koji je umro od groznice. „Bio sam nesrećan, a nesrećna je svaka ona duša koja je vezana ljubavlju prema onome što je prolazno... Ja sam bio užasno umoran od života i istovremeno se bojavao smrti”⁶⁵ A onda pišeš: „Nosio sam raskidanu i krvavu dušu koja nije mogla izdržati da bude u meni; ali nisam

nalazio nikakvo mesto gde bih je mogao pustiti da se odmori. Nije nalazila smiraj u divnim gajevima, ni u igri i pesmi, ni u mirisavim cvetnim baštama, ni u blistavim gozbama, ni u uživanju u čulnoj ljubavi, čak ni u knjigama i pesmama.”⁶⁶

Dobro se sećam toga vremena, jer nije bilo lako ni za koga od nas. A ipak: mi smo sve vreme imali jedno drugo, a onda kada je tvoj prijatelj bio mrtav, ja sam bila tvoja jedina uteha. Mislim da si ti tada zbiljski počeo da tragaš za istinom koja bi mogla spasti tvoju dušu od onoga što je prolazno. Rekla sam: „Čvrsto me zagri. Život je kratak, a nije sigurno da za naše tanane duše postoji neka večnost. Možda mi živimo samo ovde.” U tako nešto nikada nisi hteo da veruješ, Aurelije. Za tebe je nekako bilo važnije da svoju dušu spaseš od propasti nego moju.

I onda smo se iz Tagaste vratili u Kartaginu. Ja sam likovala, jer za nas dvoje nije bio život u kojem bismo delili kuću s Monikom. Ti pišeš: „Dani su dolazili i dani su odlazili, a svaki dan koji bi prošao davao bi mi nove nade i nove misli, a onda sam vremenom lagano postao ono što jesam uz pomoć istih radosti kao i pre”⁶⁷ Ali seme je bilo posejano, nad tobom se nadvila jedna nova ozbiljnost.

Ne čudi me što više ne pišeš o Adeodatu. Mada ga možda uračunavaš kada kažeš „iste radosti kao i pre”?

V

U petoj knjizi govoriš o putovanju iz Kartagine za Rim.

„Majka je užasno tugovala zato što sam krenuo na put i otpratila me je do mora. Pokušala je da me silom zadrži, tako da se ili vratim kući ili da ona krene sa mnom”.⁶⁸ Ali mi smo je prevarili, Aurelije. Ti si je smestio da zanoći u Kiprijanovoj kapeli. A onda smo isplovili po pomrčini, ti i ja i mali Adeodat, tada je već bio dečak od jedanaest godina. Sećam se da si se šalio kako će te noći kraljica Kartagine s Enejom oputovati u Rim. A kada smo isplovili iz Kartagine, zaista sam se osećala kao obeštećena Didona. Razmišljala sam o onom čudnom pitanju koje si mi postavio pre više od deset godina: „Da li si ikad bila u Rimu?” Bila sam tako sigurno da je ono što činimo ispravno. Ako nas dvoje želimo budućnost, moramo se zajedno osloboditi Monike.

Onda te je uhvatila groznica, ali ja sam te negovala i molila se za tebe. Sećam se kako si bio uplašen da ćeš umreti. Stalno si iznova pitao: „Zar ću sad biti proklet?” Jer ti još ne beše našao spas za svoju dušu. Pišeš: „Temperatura je rasla, a ja sam bio blizu toga da umrem i budem proklet. Da, gde bih stigao da sam tada umro? Da, ognju i mukama koje su moja dela zaslužila prema tvom istinitom redu”⁶⁹

Ali zaima Hada, Aurelije! Šta je to ako nije iskrivljena mitologija? Ti, koji si toliko ismevao stare priče o bogovima, ti dakle još uvek veruješ u gnevnog Boga koji želi da večno kažnjava i muči ljude zbog njihovih dela? Na svu sreću, to nisi verovao onda kada si bolestan od groznice ležao u jednom sobičku u Rimu. Samo si bio tako duboko uplašen da će tvoja duša biti prokleta.⁷⁰ Ja sam bila ta koja je morala da ti ublaži strah rečima utehe uzetim iz stoičke filozofije.⁷¹ Razgovarali smo i o Nazarećaninu i hrišćanskoj nadi. Ali niko od nas nije bio ni blizu tome da veruje u to učenje o ognju i večnoj mucu. Za tako nešto bili smo suviše obrazovani. Ali to dakle danas čini jedan ugledan carski retoričar? On veruje da je kroz nekoliko godina biskup Hipona u dobrom stanju u blaženom raju Božjem, dok je Florija Emilija poslata u večni oganj i muke jer još uvek nije dala da je pokrste? Ne, milostivi biskupe, to se učenje mora što pre doterati, a ako ne, poprilično me uznemirava što sve

više ljudi biva pokršteno i što se crkva širi. Mi oboje poznajemo političko propadanje koje je naše društvo doživelo u poslednje vreme. Onda se možda ne treba čuditi da i običaji i navike prolaze kroz slično propadanje!

Ubrzo si ozdravio. Neću zaboraviti kako ti je groznica iznenada popustila, odjedanput si se osovio na noge. A onda smo zajedno izašli u grad, ti i ja. Nekoliko meseci si predavao retoriku, a sam si se istovremeno hranio svim onim razgovorima s filozofima koji se nazivaju akademičarima.⁷² Ja sam uvek mogla da budem s tobom, posebno kada bi se sretao s novim ljudima. Bio si ponosan, ponosan kao trijumfator jer me imaš kraj sebe, ne toliko što si ti mene ovenčao, već zato što sam ja ovenčala tebe.

I tada si dobio carski ukaz da radiš kao učitelj besedništva u Milanu. Put donde bio je veliki doživljaj, možda smo u to vreme nas dvoje imali najbogatije zajedničke trenutke. Sećaš li se, Aurelije, časa kada smo tog divnog jesenjeg dana krenuli duž puta Via Kasia – Adeodat, ti i ja i još nekoliko prijatelja, a i svi oni koje nismo poznavali. Bili smo velika povorka.

Onda smo stigli do starog garnizonskog grada Florencije⁷³ pokraj reke Arno.

Sećaš li se kako smo zastali i pokazivali na snegom pokrivenim planinama koje su se odjedanput ukazale između drveća? Ti se sećaš samo misli, zar ne možeš pokušati da se setiš i nekih stvarnih čulnih iskustava? Ubrzo smo prešli preko reke i dok smo još bili na mostu, sustigao si me. Hodao si i razgovarao s nekim muškarcima, a onda si se iznenada našao pored mene. Osetila sam kako si mi spustio šaku na rame, onda si me pažljivo privukao sebi i prošaputao: „Život je tako kratak, Florija!”

Onda si mi čvrsto stegao zglob šake - kao da si odlučio da taj trenutak nikada ne zaboraviš. Tada si me zamolio da mi pomirišeš kosu. I to si učinio. Osećala sam tvoj dah na zatiljku dok si mi rasplitao moju dugu kosu i mirisao je. Bilo je kao da želiš da me celu uvučeš u sebe, kao da mi je dom negde unutar tebe. Izgledalo je kao da želiš da kažeš nešto o tome da ću uvek biti kod tebe jer su se naše duše stopile. To je bilo pre nego što je Monika stigla u Milano, to je bilo pre tih napetih planova o braku i pre nego što si sreo teologe.

Nemoj sad pričati da je ono što se dogodilo na mostu preko Arna bilo samo izraz „čulne želje” ili „bolesti uživanja”, dragi moj biskupe. Bilo je mnogo ljudi koji su nas tada videli i možda je upravo to razlog što se svega sećam tako dobro. Tu na mostu iznenada si učinio nešto za šta si znao da veoma cenim, to je bio gest upućen meni, izraz tvog dubokog priznanja mene kao žene tvoga života, mada ja po zakonu nisam bila tvoja žena. Mislim da je to bio i izraz oslobađanja, jer najzad smo mogli da se slobodno zajedno krećemo u jednoj zemlji daleko od Monike. Zar nismo na neki način oboje bili begunci?

Godine su prošle i mnogo toga se dogodilo otkako smo zajedno živeli u Italiji, ali zbog toga što si ti prijao meni i što je tebi prijalo da pomirišeš moju kosu u trenu kada smo napuštali provinciju, zbog toga će te dakle prokleti tvoj Bog? Zar nije bilo zarad ispaštanja takvih grehova da je on dao da se njegov jedini sin raspne na krst? I nas dvoje smo na taj put povelili sa sobom jedinog sina, on je skakao i igrao oko svoga oca i svoje majke ali da bude raspeta na krst zarad ljubavi? Nadam se, zarad spasa tvoje duše, da tvoj Bog ima podjednako razvijen smisao za humor kao što si ga ti imao pre nego što si srećo teologe. On ipak mora imati više smisla za crni humor nego što si ti imao, inače bi mogao pomisliti da je tvoja duša toliko oslabljena otkako si prešao most preko reke Arno zajedno sa mnom da je više nije moguće spasti. Onda gde ima najviše duha, dragi biskupe, tu po pravilu ima najmanje ljubavi!⁷⁴

Na drugoj strani mosta prošli smo pokraj nekoliko prodavaca, a ja sam zastala da pogledam jednu lepu kameju.⁷⁵ Onda si mi je ti kupio, i sad, sad je držim u šaci. Čvrsto je stežem, čvrsto. I neka mi Bog oprost što se držim „telesnog” Ali to je sve što imam. Ja nisam videla svojim unutarnjim okom nikakvu blistavu svetlost, nisam imala nikakva snoviđenja niti čula ikakve glasove, ja sam, tako gledano, i dalje jedna jednostavna žena. Ja spasu tvoje duše ne želim ništa drugo nego dobro.⁷⁶ Ali život je kratak, a ja znam tako malo. A šta, Aurelije, ako nad nama nema nikakvog neba, ako smo stvoreni za ovaj život! Neka onda naše duše lebde nad rekom Arno u svojoj večnosti. Zar ne beše u Florenciji Florija cvelala⁷⁷ i zar nije nad rekom Arno večernje sunce kao zlato sijalo na Aurelijevom čelu?⁷⁸

VI

Onda si stigao do biskupa Ambrozija u Milanu. Pišeš da si ga smatrao srećnim čovekom „po ovozemaljskim merilima, jer moćni ljudi su ga cenili”⁷⁹ Samo te je brinulo to što nije oženjen. A toliko si duhovnih muka kasnije doživeo jer si bio sve više ubeđen da zarad spasa svoje duše moraš odbaciti samu ljubav!

U pozno proleće stigla je Monika; pišeš da te je pratila preko kopna i mora. Mada je znala da smo jedno, ona se postavila licem prema tebi i leđima okrenuta meni. Ona je imala dve namere, prvu da se pokrstiš, a drugu da te oženi devojkom iz dobre kuće. Mislim da joj je ovo drugo bilo najvažnije. Ti si sumnjao u sve, ali si odlučio „da do daljeg ostanem kao katekumen u opštoj crkvi, onako kako su mi to savetovali moji roditelji, sve dok se ne pojavi svetlo za kojim bih bezbedno mogao krenuti”⁸⁰ U Šestoj knjizi uzvikuješ: „O, akademičari, vi koji ste tako veliki! Zar ne možemo naći nešto pouzdano na čemu bismo temeljili svoj život?”⁸¹

Oprosti mi što ovde prepisujem jedan duži deo; tu, naime, pokazuješ da si ponekad ipak činio pokušaje da se urazumiš: „Da li smrt okončava sve duševne muke istovremeno time što preseca svest? Da, i *to* je pitanje o kojem se može raspravljati. Ali nije tako. Naprotiv! Nije bez razloga što se hrišćanska vera širi i postaje tako neobično visoko cenjena po celoj zemlji. Tako velike i čudne stvari ne bi nam Bog nikada uradio da je telesna smrt ujedno i smrt duše. Zašto mi još uvek oklevamo da napustimo svu zemaljsku nadu i u potpunosti se posvetimo tome da tragamo za Bogom i istinitom životnom srećom? Ali čekaj! I u ovome svetu ima radosti, i one imaju svoj sopstveni čar koji je priličan. Ne treba da budemo suviše hitri zaustavljajući našu težnju k njima. Jer malo se pristoji naknadno se vratiti tim radostima. Zar nije velika stvar već i to dobiti ugledan položaj? Šta bi čovek još mogao poželeti za sebe? Ja imam gomilu uticajnih prijatelja. Ako ništa drugo, mogu dobiti položaj guvernera - da ishitreno ne jurim ka nečemu višem. Onda mogu dobiti suprugu koja raspolaže izvesnom količinom novca tako da mi ne povećava rashode. To bi bio odgovarajući cilj da njemu težim. Mnogi veliki ljudi, koje vredi imati kao uzor, posvetili su se studijama iako su bili oženjeni. Tako sam često govorio, a moje srce su promenljivi vetrovi

bacali tamo-amo. Vreme je teklo, a ja sam oklevao da se okrenem Gospodu. Iz dana u dan čekao sam da živim u tebi, ali nisam odgađao to da smrt svakodneвно dela u meni”⁸²

Život, dakle, mada ga ovde, istini za volju, nazivaš smrću, i to ti koji si se nekada nagnuo da pomirišeš moju kosu dok smo zajedno prelazili reku Arno. Onda nastavljaš: „Ja sam voleo istinitu sreću života, ali bojao sam se da je potražim onde gde se mogla naći. A dok sam je tražio, bežao sam od nje. Jer mislio sam da ću postati suviše nesrećan ukoliko mi bude nedostajao zagrljaj žene”⁸³ Moj je bio onaj zagrljaj bez kojeg ti nisi mogao, Aurelije, o tome smo ti i ja mnogo puta razgovarali. Zar nisi to mogao da napišeš? No, valja biti oprezan s pominjanjem imena.⁸⁴ Takve stvari bile su ono o čemu si neprekidno pričao s Alipijem”⁸⁵: „Nijednog od nas nije posebno privlačilo ono što može brak učiniti lepim, naime zadatak da se stvori pravi dom i podižu deca. Glavna stvar bila je da sam navikao da zadovoljavam svoju neutaživu požudu koja me je držala zarobljenog i užasno me mučila”⁸⁶

Ono što te stvarno jeste mučilo, jeste da bi brak za koji ja nisam bila podobna prosto zbog nedostatka zemaljskih dobara - učinio da me moraš napustiti. Pa zar mi, Aurelije, nismo bili duše bliznakinje, zar nismo bili tako čvrsto srasli i duhovno i telesno da bi razdvajanje trebalo pre prepustiti nekom hirurgu nego majci koja je krenula u prosidbu? Zar nismo imali i Adeodata u njegovoj dvanaestoj godini da o njemu razmišljamo?”⁸⁷

Ti pišeš: „Silno su me podsticali da se oženim. Zaprošio sam i dobio potvrđan odgovor. Posebno je majka bila veoma zainteresovana za to. Htela je da se prvo oženim, a onda da budem očišćen spasonosnom vodom krštenja”⁸⁸

Onda je ona došla do mene. Neću nikada zaboraviti to jutro kada je Monika iznenada ušla u sobu dok sam se prala. Ti si upravo bio otišao u školu za govornike i trebalo je da ostaneš onde ceo dan. Rečeno mi je da se pokupim i odem. Sve je bilo pripremljeno, ceo povratak u Afriku, jedna družina je trebalo da krene istog popodneva. Jer ti si sad zaprosio jednu devojkicu i ona je pristala. Onda su devojkicini roditelji postavili uslov da ja što pre budem sklonjena iz tvoje blizine.

Mislim da se Monika tada osvetila za ono što se dogodilo kada smo je napustili one noći u Kartagini. Tu je trebalo da nekako obe vidimo koja je od nas dve jača. Ali ona je rekla da si joj ti prepustio da me isprati iz kuće, jer ti nemaš snage za to. Postoje seljaci koji nisu u stanju da zakolju svoje sosptveno jagnje. A ja sam joj poverovala, to je bila moja tragična greška!⁸⁹ Jer mora da ti je palo u oči da sam ja takav tragičan ženski lik - kao izvučena iz Euripidove toge.⁹⁰ Mene je moj sopstveni muž izneverio zbog nebeske ljubavi! Tako je to bilo, Aurellje, baš je tako bilo!⁹¹

Mislim da je tvoja namera bila da otputujem za Kartaginu, onde gde smo se nekada sreli pod jednom smokvom. Tek kada smo se opet sreli u Rimu mogao si da se zakuneš da sam poslata bez tvog znanja i mimo tvoje volje.

Monika je, osim toga, prenela da si me zamolio da se zakunem da se neću dati nekome drugom muškarcu. To sam protumačila kao znak da se još nisi sasvim odlučio i da ćemo se mi možda još grliti. Do dana današnjeg ostala je velika zagonetka zašto je Monika rekla tako nešto, jer sam sigurna da joj je u mislima bilo jedino to da me što pre otprati. Da li je to učinila da bi mi malo olakšala da krenem na put? Ili je možda mislila da će mi biti lakše da se pokrstim ukoliko ne budem našla nekog drugog muškarca da s njim živim? Ali ubrzo sam dobila pismo od tebe i ti me u njemu tako snažno moliš da se ne dam nikakvom drugom muškarcu. Ti čak pišeš da ni od tvog braka možda neće biti ništa. Ali najvažnije od svega jeste što pismo iz Milana završavaš recima: „Nedostaješ mi, Florija. Florija, nedostaješ mi!”

Adeodata si toga dana poveo sa sobom u školu za besednike, nisam mogla čak ni da ga zagrlim pre nego što sam morala da spakujem svoju imovinu i napustim muža i dete. Tako sam sve svoje ponela sa sobom”.⁹²

Nisam postupila kao Didona, Aurelije, iako da sam onda pod smokvom obećala previše. Da mi je tu bio Adeodat, ne bih postupila ni kao Medeja⁹³ Ja sam otputovala.

VII

Pišeš kako je pomno Monika radila u korist tvoje ženidbe: „Devojka koju sam zaprosio bila je oko dve godine mlađa od doba za udaju. Ali kako mi se dopadala, hteo sam da čekam”.⁹⁴ No, čini mi se da je pre trebalo da napišeš da ti se dopadalo da čekaš!

Mene je pak pomalo razočaralo što nisi napisao makar jednu ili dve rečenice o tome šta si mislio o činjenici da je tvoja majka sve uzela u svoje ruke i oterala me dok si bio zajedno s Adeodatom. Vratio si se svom domu koji je bio prazan. A ja - s kojom si proputovao ceo put iz Afrike - ja nisam bila tu. Ja, Aurelije, s kojom si zajedno prešao reku Arno, ja nisam više bila tu. Ti pišeš samo ovo:

„Ona žena s kojom sam živeo zajedno nije mogla više biti uz mene. Uzeli su mi je jer je smetala mome braku. To me je pogodilo u srce - jer u svome srcu još sam bio vezan za nju, a ta je rana bila krvava. Ona se vratila u Afriku i zarekla se da nikada više neće imati ništa s nekim muškarcem. Onog sina kojeg sam dobio s njom ostavila je kod mene. Ali ja nesrećnik nisam mogao učiniti kao ta žena. Kada sam razmišljao o tome da će proteći još dve godine dok ne dobijem onu koju sam zaprosio, nisam imao strpljenja da čekam. Zato sam sebi uzeo jednu drugu ženu, ali ne za suprugu. Na taj način moja duševna bolest se održavala, da, čak se pogoršala, sve do braka, i to uz pomoć stare navike”⁹⁵

O toj drugoj ženi nisam čula ni reč pre nego što sam pročitala tvoje ispovesti. Kako li si se ti morao stideti, jer ja nisam smela da se podam nikom drugom. To je ipak korisno obaveštenje da ponesem sa sobom, jer na taj način priznaješ da razlog zbog kojeg sam oterana nije bila tvoja ženidba. Zar ne bi bilo bolje da smo nas dvoje ostali jedno s drugim dok si čekao da jedna devojčica sazri za brak? Ali ti nikada nisi hteo nikakav brak, ti si hteo da spaseš svoju dušu od večnog nestajanja, ali ti se nanovo javila sasvim obična „čulna želja”, a tako što se događa. Jadni moj Aurelije, počinjem bolje da shvatam tvoju silnu potrebu da povremeno priznaš poneki greh; ja sam samo pomalo nezadovoljna izborom.

Polazim od toga da Monika nije s nezadovoljstvom gledala na tvoju novu lovinu. Ona je uspela da prekine dugogodišnji odnos sa ženom koju si voleo i duhom i telom. U tom slučaju je zaista bila dobra

zamena što je sledeća žena zadovoljavala samo telesnu „čulnu želju”. Tvoja majka je bila žena širokih shvatanja, milostivi biskupe, a o mrtvima nikad ništa drugo sem dobro. Ona je najzad dobila svoju užasnu osvetu za ono što se dogodilo one noći kada smo nas dvoje pobjegli preko mora u Afriku.

A sada pišeš: „Ranu koju zadobih kada sam raskinuo s onom s kojom sam živeo zajedno ne htede da zaraste. Prvo je užasno pekla i bolela, a onda je počela da truli i ja postadoh manje osetljiv na bol. Ali stanje je zato postalo još beznadnije”⁹⁶ I nastavljaš: „Jedino što me je držalo da ne zapadnem u još dublji vrtlog čulnih želja, bio je strah od smrti i tvoga dolazećeg suda, koji mi nikada nije napuštao grudi koliko god sam menjao mišljenja... U svome srcu pohvalio bih Epikura⁹⁷ da nisam verovao da dušu čeka život nakon smrti i odmazda za ono što smo činili. Ali Epikur nije hteo da veruje u to. Ja sam upitao: 'Ako smo besmrtni i možemo živeti u večnom čulnom uživanju bez straha da ga možemo izgubiti, zašto onda ne bismo bili srećni? I zašto bismo tragali za nečim drugim?’”⁹⁸

Ne, zašto bismo tragali za nečim drugim? Ja pitam: Zašto bismo tragali za nečim čega možda nema? Pomalo me podsećaš na onog Grka koji je na kocki zadobio nekoliko zlatnih novčića, a onda hteo da ih stekne još, pa izgubio svu svoju imovinu.⁹⁹

Zamisli bujan predeo s ljudima i životinjama, cvećem i decom, vinom i medom. U tom predelu nalazi se užasan lavirint. Zamisli sada, sveti biskupe, ti, koji si nekada bio moj razigrani prijatelj u krevetu, zamisli da si se zagubio u dubinama toga lavirinta. Ne uspevaš da nađeš nikakvu Arijadninu nit¹⁰⁰ koja bi te mogla izvesti iz zapletenih hodnika nazad u raj u kome si živeo. A duboko u lavirintu vladaju svi ti teolozi i platonisti. Svaki put kada u lavirint uđe neki čovek, poraste njihov broj. Svakoga naime zavedu da poveruje da je sve van lavirinta đavolovo delo. Sada je red na tebe da te zavedu i ubrzo prestaješ da želiš da izađeš iz lavirinta. I to zato što si se i ti priključio gomili teologa, sada si i ti u dubinama mračnog lavirinta postao takav ljudožder.¹⁰¹ Ili bih možda trebalo da kažem lovac ljudi?¹⁰² Ti ne zaboravljaš ženu koju si voleo, ali hvališ Boga koji te je odvojio od nje. Ona te sada naime ne može više iskušavati. Samo

u tvojim snovima „i dalje žive slike onoga što se urezalo od stare navike.”¹⁰³

Neka ti Bog oprost. Možda on negde sedi i gleda kako prezireš sva njegova dela. Toliko mnogo puta pišeš u svojim ispovestima da si u svom prethodnom životu bio onde gde nema Boga. Ali možda si tek sada zalutao na stranputicu. I Edip je verovao da je na pravom putu kada je otputovao iz Delfa za Tebu. To je bila njegova tragična greška. Kako bi se sve bolje dogodilo da se umesto toga vratio kući svojim vaspitačima u Korintu. Bilo bi mnogo bolje, Aurelije, da si našao put kući u Kartaginu. Ovde još uvek možemo naslutiti Božju ljubav u cveću i drveću - i u Veneri, Aurelije.

Podsetiću te na nekoliko Horacijeve reči: „Pomisli da ti je svaki dan što je svanuo poslednji”¹⁰⁴ Nije sigurno da je ovaj dan tvoj poslednji, ali se i to može dogoditi. Osim toga, može se zamisliti i da ne postoji nikakav život za naše duše nakon ovoga. To se može zamisliti, stari besedniče, i sad želim da opet razmotriš tu mogućnost. Zamisli ako je biskup Hipona pogrešio!

Život je kratak, isuviše kratak. Ali možda mi živimo sad i ovde i samo sad i ovde. Ako je tako, zar onda nisi okrenuo leđa onim danima koji uprkos svemu svetle - i zalutao u lavirint mračnih i tmurnih misli u kojem ne mogu dopreti do tebe i izvesti te napolje?

Mi ne živimo večito, Aurelije. To ne znači da mi ne treba da zgrabimo dane koji nam se nude.

O svojoj duši - koju voliš više od svega pišeš pri kraju Šeste knjige: „Kako god da se okretala, na leđa, na stranu ili na stomak, uvek joj je svugde bilo *tvrd*. Samo je kod tebe nalazila odmor”¹⁰⁵

Opet moram pomisliti na sve one dane i noći koje smo proveli zajedno u Kartagini. I jedno smo kod drugoga našli dubok smiraj. I ti si rekao: „Onde gde si ti, tu želim biti i ja.” Ali to obećanje nisi održao. Kao lopov si se otrgao od mene i ušunjao se u besputne hodnike teologije ne noseći sa sobom moju nit da te izvede.¹⁰⁶

Sedmu knjigu počinješ sledećim rečima: „Tada je došao kraj moga zlog i grešnog mladićkog doba i ja sam ušao u godine muškosti. Ali što sam više stario, to sam više imao razloga da se stidim svoje praznoće”.¹⁰⁷ Ali šta je greh, milostivi biskupe? I šta je zlo? Ili praznoća? Zar to nije sve ono što nas odvaja od Boga?

Onda nastavljaš: „Nisam mogao da zamislim neku drugu stvarnost sem one koju vidimo svojim očima”¹⁰⁸ Ali predstavi sebi da ne postoji nikakva druga stvarnost! Ti onda nisi svetlu okrenuo lice već leđa!

Zar ne vidiš lišće u šumi, Aurelije?¹⁰⁹ Da li još uvek možeš videti da oko tebe postoji svet? Ako ti ne prija ono što vidiš golim okom, možeš dati da te oslepe. Mada bi to za mene bilo svetogrđe.

Ti dalje pišeš da si vremenom jasno shvatio i sigurno saznao „da je prolazno slabije od neprolaznog”¹¹⁰ Priznajem, to zvuči onako pristojno mudro i odmereno. Mada je pitanje da li uopšte postoji nešto „neprolazno” za šta se naše duše mogu uhvatiti. A ako ne postoji ništa neprolazno za šta se možemo zakačiti, onda je, po mome mišljenju, gluplje čeznuti za neprolaznim nego čeznuti za prolaznim. Pretpostavljam da ti oči još uvek nisu izvađene i, kad je o tome reč, da biskup Hipona nije dao da ga uškope zarad nebeskog carstva. Pesničko oduševljenje, Aurelije. Možeš li oprostiti?

Tako ti nastavljaš da pričaš o onome što si video svojim unutaršnjim okom i o tvojoj ljubavi za ono što nema telo. Jeza me podilazi. Zamisli samo da postoji neko ko ima moć da utihne pesmu ptica samo zato što je svojim unutaršnjim uhom čuo neku još lepšu pesmu? Ili zamisli da postoji neko ko ima moć da sparusi sve cveće i drveće, jer je svojim unutaršnjim nosom osetio još lepši miomir od sopstvenih mirisa prirode? Da, zamisli da postoji neko ko ima moć da sruši sve kuće i sve rukom sačinjene umetnine u celom svetu, jer je svu svoju ljubav usmerio na netelesne stvari?

Meni su ptice prestale da pevaju. Cveće nije bilo šareno kao nekada jer mi niko više nije mirisao kosu. I niko mi nije grlio telo. Tako sam ipak podelila nešto od Didonine sudbine. Ali neću ispustiti onu kameju koju držim u šaci.

VIII

U osmoj knjizi govoriš o svom sopstvenom preobraćenju u Milanu, jer na kraju si ipak pronašao neku vrstu mira. Pišeš: „Tad sam bio ubeđen u večni život kod tebe, mada sam to video u jednoj zagonetki kao u nekom ogledalu.¹¹¹ Ali sva sumnja da postoji neko neprolazno biće od koga potiču sva druga bića, uzeta mi je.”¹¹²

Da, dragi Aurelije, možda postoji neko neprolazno biće koje je stvorilo ceo svet i sva druga živa bića na zemlji, žene i decu takođe. Za mene ostaju zagonetke oni zaključci koje ti izvlačiš iz svoje vere.

„Ja sam bio nezadovoljan time što sam vodio zemaljski život”, pišeš. „To me je pritiskalo kao neki težak teret”¹¹³ I ti produbljuješ šta smatraš zemaljskim životom: „Još uvek sam bio vezan za ljubav prema ženi. Apostol mi nije zabranio da živim u braku; ali on me je podsticao na ono što je bolje i najviše je želeo da svi ljudi budu kao on. Ali slab kakav sam bio, izabrao sam najprijatnije stanovište. I samo je to krivo što sam tupo tumarao tamo-amo i u drugim pitanjima. Razboleo sam se od briga koje su me nagrizale”¹¹⁴

Nešto kasnije dodaješ: „Tako su u meni postojale dve volje koje su se međusobno borile, jedna stara i jedna nova, jedna telesna i jedna duhovna. I tom su borbom stvorile raskol u mom duhu”¹¹⁵

Mora da je to bilo u ono vreme kada si mi napisao pismo u kome si se izlajao koliko ti nedostaju moji zagrljaji. Ali neka te ne brine to pismo, neću ga pokazati svešteniku.

Tvoje ispovesti nastavljaju se ovako: „Tako me je taj teret sveta držao pritisnutog dole otprilike onako kako čovek leži i spava. A misli o tebi, s kojima sam se borio, ličile su na napore koje ljudi čine kada pokušavaju da se probude, ali ih umor slama i padaju nazad u dubok san. Naravno da niko ne želi da večno spava. Svi ljudi zdravog duha smatraju da je najbolje biti budan. Ipak, kada su udovi teški i mlitavi, čovek najčešće odgađa da otrese san s očiju i više voli da spava, mada nije sasvim zadovoljan ni time, i mada je vreme da ustane. Tako sam i ja bio siguran da je bolje prepustiti se tvojoj ljubavi nego popustiti pred mojim željama”.¹¹⁶

Ali Aurelije! Zar ćeš to reći još jedanput? Sada mi se čini da se ponavljaš, uostalom, to i prilično liči na tebe, ti si uvek umeo da

stalno nanovo gnjaviš istom stvari! I ti nastavljaš li nastavljaš: „Mnogo godina moga života je prošlo - oko 12 - otkako sam kao devetnaestogodišnjak pročitao Ciceronovog Hortenzija i želja za znanjem probudila se u meni. Ali ja sam odgađao tren u kome ću prezreti zemaljsku sreću i potpuno se žrtvovati traganju za istinitom srećom. Ne to da je čovek nađe, već i samo traganje za njom bolji su od nalaženja svekolikog blaga ovoga sveta i čulnih uživanja, čak i kada čoveka okružuju prema želji”.¹¹⁷

Tu pišeš kako te je Bog razrešio okova čulnih želja. „Daj mi čistotu i uzdržanost, ali još ne!” - molio si ga. „Ja sam se naime plašio da ćeš me odmah čuti i odmah me izlečiti od bolesti čulnih želja. Ali sam više želeo da ih utolim nego da ih okončam... Niti sam sasvim hteo, niti sam bio sasvim nevoljan”¹¹⁸

Onda je konačno stigla tvoja nova nevesta i zagrlila te, „svetla i vedra, ali ne i lakomislena u svojoj radosti”¹¹⁹

Skoro sam poželela da ti čestitam, jer tako si se na neki način ipak oženio, istina s jednom nevidljivom kraljicom, ali ti si za njom ionako žudeo. Osim toga, tako si se oženio, a da zbog toga u kuću tvoje majke nije morala da uđe nikakva druga žena. Tako je ona dobila i jare i pare; mora da je bila veoma srećna, ti to i ne kriješ. Ona te je istovremeno oženila i pokrstila.

Ti pišeš o svojim strašnim duhovnim burama nakon preobraćenja - skoro da sam rekla svadbe: „Onda je izbila jaka oluja koja je za sobom povukla bujicu suza. Da bih mogao sebi dati oduške i isplakati se, ustao sam i odmakao se od Alipija. Smatrao sam da je najbolje da budem sam kada plačem. Povukao sam se toliko daleko da mi neće smetati što je on tu. Tako sam se osećao baš tada i on je to shvatio. Mislim da sam rekao nešto, tako da je zvuk glasa odao da sam na ivici plača. I onda sam ustao. Alipije je ostao da sedi na istom mestu, krajnje začuđen. I ne znajući to, bacio sam se pod jednu smokvu i pustio suze da slobodno jure. One su mi potocima tekle niz obraze kao prijatna žrtva tebi podneta”¹²⁰

Tako si se skrio pod smokvu i tako je krug na neki način zatvoren, jer mora da si razmišljao o našoj smokvi ovde kod kuće u Kartagini. Da li si ikad bila u Rimu? - pitao si. Kada razmišljam o tome, osećam ledene žmarce kako mi idu niz kičmu, jer u svetlu tvojih ispovesti, ono što se tada dogodilo postaje nešto skoro proročko. Može li biti

da su te suze, koje su potokom lile iz tvojih očiju, bile i meni namenjene?

Tek kada si pao pod smokvu u Milanu, Eneja je našao svoju obećanu zemlju. Sada je sve bilo dovedeno do kraja: Sve je pobedilo ljubav!¹²¹

Ti pišeš: „Onda odosmo majci. Kažemo šta se zbilo. O, kako se ona radovala!... Jer ti si me sada preobratio tebi tako da nisam želeo ni suprugu ni bilo šta drugo što svoje nade vezuje za nešto na ovome svetu. Sada sam stajao na onome stablu na kome si dao da me ugleda u snoviđenju pre mnogo godina. Okrenuo si njenu tugu u radost, radost mnogo bogatiju od one koju je želela i mnogo dragoceniju i čistiju od one koju je nekada očekivala računajući da preko mene dobije unučad”¹²² Da nisi možda ipak tada bio prebrz otpisujući Adeodatove mogućnosti u toj oblasti? Ti nisi tada mogao znati za njegovu nesrećnu buduću sudbinu. Ili je možda taj jadni dečak dozvolio da i njega zagrlji Uzdržanost? Ili ga više nisi smatrao svojim sinom? No, on je bio kopile, zar ne, a mi još nismo stigli do poslednjeg čina tragedije.

O putovanju nazad na seosko imanje u Verekundu pišeš u Devetoj knjizi: „Poveli smo sa sobom Adeodata, mog telesnog sina, plod moga greha. Ti si ga dobro obdario. Imao je oko petnaest godina, ali je po duhovnim sposobnostima stajao daleko iznad mnogih uglednih i učenih ljudi. Hvaljen budi za svoje darove, Gospode moj Bože, ti koji si stvorio sve stvari i koji imaš moć da sačiniš nešto lepo od naše ružnoće, jer ja ne imadoh u tome dečaku drugog udela sem greha. I kada smo ga vaspitali u pristojnosti, bilo je to isključivo na tvoj podsticaj. Za tvoje te darove hvalim”¹²³ Dalje pišeš: „Ima jedna moja knjiga koja se zove 'Učitelj'. To je razgovor između njega i mene. Ti znaš da su sve misli koje su stavljene u usta onoj osobi koja razgovara sa mnom, stvarne misli koje je Adeodat imao u svojoj šesnaestoj godini. I druge sam još čudnije stvari čuo od njega. Čisto bih se ježio kada bih video njegove duhovne sposobnosti. I ko drugi do tebe može činiti takva čuda? Ubrzo si ga uzeo iz ovozemaljskog života. I zato mogu još mirnije misliti na njega ne bojeći se za njegovo detinjstvo, ili mladićstvo ili ceo njegov život”¹²⁴

Ne krijem koliko me boli kada čitam te redove. I ja se ježim, ali iz sasvim drugog razloga. O tome da li je Bog uzeo Adeodata iz života

ovde na zemlji, neću reći ništa. Ja samo znam da si ga ti oduzeo njegovoj majci. Adeodat je bio moje jedino dete, milostivi biskupe! Zar nije na pričuvu kod tebe na kraju svenuo i umro napuštajući nas oboje?

Kako li je samo tebi sada lako kada se ne moraš bojati da bi Adeodat mogao dopustiti da ga neka prevrtljiva žena namami pod smokvu. Ja bih se ipak mnogo više bojala da i on jednoga dana ne padne na kolena pred Uzdržanošću - kao njen rob i papučić. [125](#)

IX

Sad i ja kažem kao ti da preskačem mnogo stvari da bih brže stigla do onoga što mi je nužno. Osim toga, pola sam svoga imanja potrošila na pergament i nemam više tako mnogo tabaka da na njima pišem.

Na putu kući za Afriku vi ste stigli u Ostiju kraj Tibra. Onda ste ti i Monika imali jedan „čudesan razgovor” jer ste pokušali da „pronađete kakav će biti večni život koji je dodeljen svetima.” Razgovor vas je doveo do „tog rezultata da najveće zadovoljstvo koje telesna čula mogu dati u najbližavijem zemaljskom čaru nisu vredna ni da se porede, da, čak ni da se pomenu zajedno s radošću večnosti”¹²⁶

Oprosti mi, milostivi biskupe, ali ja sam sada obrazovana žena. U svoj poniznosti osećam zato određenu potrebu da nagovestim da to zvuči kao neka vrsta prizivanja. Jer zamisli da grešiš upravo u toj odlučujućoj stvari. Onda bi dodelio nagradu Epikuru, tako si rekao onda kada si me još poznavao. A ja lično mislim da biste se ti i Adeodat odmah vratili kući u Kartaginu. Onda naime ne bi mogao da biraš, onda bi i ti morao da živiš kao potpun čovek, sad i ovde, i ja mislim da bi imao više nego dovoljno zemaljske ljubavi da je podeliš i sa mnom i s drugima.

Život je tako kratak da nemamo prava da izrekemo osuđujuću presudu ljubavi. Moramo prvo živeti, Aurelije, onda možemo filozofirati.

Ali da u svemu tome ne zaboravimo Moniku. U Ostiji ona se dakle razbolela od groznice. A ti si čuo da je ona s „majčinskim poverenjem” govorila s nekima od tvojih prijatelja „o preziru prema ovome životu i blagodeti smrti”¹²⁷ Sic!

Ja mislim da je ona bila smerno stvorenje - koje je uspevalo da prezre ovaj život. Ja ipak osećam potrebu da dodam da je to možda isto što i prezirati Božje delo. Ta mi ne znamo da li nam je Bog stvorio kakav drugi svet. Shvatam da sada počinjem da se ponavljam, ali to je zato što se i ti, milostivi biskupe, toliko ponavljaš u svojim ispovestima. Ja smatram da se odbacivanje ovoga života - sa svim njegovim zemaljskim radostima - zarad jednog postojanja koje je možda samo apstrakcija, može smatrati ljudskom

nadmenošću. Valjda nisi zaboravio Aristotelovu kritiku svih predstava o svetu ideja?

Život je kratak, Aurelije. Mi imamo pravo da se nadamo u život nakon ovoga. Ali nemamo pravo da jedno s drugim i samima sobom postupamo loše skoro kao da je to instrument za postizanje jednog postojanja o kome ne znamo ništa. Osim toga, postoji i jedna druga mogućnost koju ti uopšte ne razmatraš u svojim knjigama. Kao carski besednik trebalo je bar da razmotriš mogućnost da postoji večni život za pojedine duše, ali da je osnova za suđenje neka druga, a ne ona koju ti uzimaš skoro kao datu. Ja, na primer, ne verujem da je negovati čulnu ljubav s nekom ženom u životu nužno veći greh nego odvojiti tu istu ženu od njenog jedinog sina. Ja lično uživam u misli da je onaj Bog koji je stvorio nebo i zemlju, onaj isti Bog koji je stvorio i Veneru. Možeš li se setiti onoga vremena kada sam bila trudna? Ili kada sam dojila maloga Adeodata? Čak i tada si se usuđivao da me dodirneš i nijednu drugu nisi tražio. Jesi li tada bio najdalje od Boga?

Ja ne kažem da znam nešto od toga. Ja samo kažem da ne znam. Ja čak ne kažem ni da ne verujem u Božji sud. Ja samo kažem da možda verujem i u suđenje okretanju leđa svim onim radostima, svoj onoj toplini i svoj onoj nežnosti koju biskup od Hipona sada poriče. Tako zvuči Florijina ispovest!

Onda je, Aurelije, Monika umrla devetoga dana svoje bolesti, u svojoj pedeset sedmoj godini - i u mojoj trideset trećoj. Onda se ta „bogobojažljiva i smerna duša odvojila od tela”¹²⁸ Ti pišeš:

„Kada je izdahnula svoj poslednji dah, Adeodat, moj dečak, glasno je zaplakao od tuge.” Ali ti nisi „smatrao da se pristoji suzama i uzdasima tugovati nad mrtvim. Jer tako što spada onde gde se tuguje nad nesrećnom sudbom mrtvih ili se smrt shvata kao potpuno uništenje. Ali za majku smrt nije bila nikakva nesreća. U suštini, to nije bila nikakva smrt”.¹²⁹

Neka mir počiva nad njenom uspomenom, biskupe! Ti ne kriješ da je i tebe zbolelo, veoma zbolelo, i čim si ostao sam pustio si suze da slobodno teku. Ti se, istina, pomalo stidiš što si prolio neku suzu nad svojom majkom, jer to bi se moglo uzeti kao znak da još uvek imaš neka zemaljska osećanja.

Možeš li se setiti kako smo jednom razgovarali o nadmenosti grčkih junaka?¹³⁰ Čini mi se da je sada na mestu podsetiti te da si i ti samo čovek.¹³¹ Koliko dugo ćeš, Aurelije, zloupotrebljavati moje strpljenje?¹³² Koliko god se ti uvijao, i ti imaš „zemaljska osećanja” - mislim, ako uopšte imaš neka osećanja, jer kakva bi inače druga osećanja baš ti posedovao?

A onda sam dobila drugo pismo od moga Aurelija...

Nakon što je Monika sahranjena u Ostiji,¹³³ otputovao si zajedno s Adeodatom u Rim, i tu ste ostali skoro celu jednu godinu. Ali o toj godini, milostivi biskupe, ne pišeš ništa u svojim ispovestima. Zašto to ne činiš?

Postoji li ipak neka granica tvoje potrebe da se ispovedaš?

Ciceron kaže da je ispovediti se lek za onoga ko je grešio.¹³⁴ Ali ti ne ispovedaš svoje najvažnije greške! Kako samo možeš da izbrišeš poslednji čin tragedije? Jer šta možemo naučiti o tragediji ako njega izostavimo?

Pošto je Monika umrla, mora da si iznenada bio bačen u stanje sumnje i praznine. Ti si tad ujedno ostao sam sa sinom, Monike nije bilo i ja sam ti nedostajala, Aurelije, ja sam ti nedostajala. Mora da sam nedostajala i Adeodatu, prošlo je dve godine kako me nije video. Ali niti me je on ikada više mogao videti, niti sam ja mogla videti njega.

U svom pismu napisao si da je Monika umrla, i ja te neću mučiti prepričavajući sada sve to, ali tebi je bilo stalo da ispričaš da je veridba odavno raskinuta i da se nikada nećeš oženiti. Ali možda bi te trebalo podsetiti na završni pozdrav. Ti pišeš: „Kako mi samo nedostaješ, Florija! Želeo bih da si sada zajedno s nama. Želim da te vidim, ja istovremeno želim da te vidim i da te ne vidim. Ja želim, ali ne mogu, i ja ne mogu, ali želim.” Ponekad čoveku može biti teško da se odluči, i zar je zato čudno što ponekad sve krene naopačke? „Ja vidim šta mi je od koristi, ali činim ono što mi šteti”, piše Ovidije.¹³⁵ Tada si dopustio Adeodatu da napiše jedan kratak pozdrav svojoj majci. Tako lepo od tebe, Aurelije, i tako pažljivo, jer mora da mu je bilo prijatno, pošto je proteklo nekoliko godina otkako smo se on i ja videli.

Osećanje nedostatka bilo je obostrano, i ja sam tvoje reči protumačila kao želju da me vidiš. I onda sam otputovala u Rim. Imala sam sreću i dobila mesto na brodu samo nekoliko dana kasnije.

Bila je tu jedna rečenica koja mi je nekako sve vreme odzvanjala u ušima: „Da li si ikad bila u Rimu?” Kada sam tu došla po drugi put, a taj put sasvim sama, morala sam da malo prođem po pastvama i raspitam se. Ali već nekoliko dana kasnije sreli smo se gore na Aventinu i mogli da se zagrlimo.

Tako smo ostali dugo vremena i gledali se duboko u oči, onoliko duboko koliko su naši pogledi dosežali. Zar nije bilo kao da smo nas dvoje u tome trenutku bili jedna jedina živa duša koja se nekako ogledala sama u sebi? A onda si ti, Aurelije, rekao nešto, možeš li se setiti toga? Sada ćeš, rekao si, ostati zauvek kod mene!

Ti nisi *pao* kada smo tokom nekoliko kratkih nedelja obnovili naš stari zajednički život. Mislim, ustao si u novi život nakon što si živeo u dolini senki teologa. Ono što se dogodilo tokom tih nedelja nije zato nešto što bi se moglo ispovediti bilo Bogu, bilo ljudima. Nadam se da ti ništa ne pišeš u tvojim knjigama o tome vremenu iz obzira prema onome što se dogodilo kasnije.

Sećaš li se kako smo stajali dole na Forumu i gledali gore na sneg koji je prekrrio carske palate? Video si da mi je hladno i onda si me privio uz sebe, tako snažno privio da sam osetila kako ti se krv zagrejala. Sećam se kako sam se okrenula prema tebi i rekla kako trunke srama nemaš. Ali i ja sam htela to isto. Mada smo imali samo jednu volju, mi smo ipak bili dvoje ljudi.

Mi nismo mogli da živimo pod istim krovom, jer nisi hteo da me Adeodat sretne, ne baš odmah, kako si rekao. Ja sam skoro umrla od čežnje da ga vidim. Ali ti si rekao da bi on bio tako razočaran ako se zbog nečega ne bi dogodilo veliko nanovno ujedinjenje. I onda si iznajmio tu sobu gore na Aventinu, ono mesto gde smo se mogli viđati samo ti i ja.

Kako možemo zaboraviti tu zimu, Aurelije? Opet smo nas dvoje bili na istoj strani s Venerom i mogli smo se slobodno igrati u njenim rukama. Zar nisi tada rekao da se osećaš kao usahlo drvo koje se iznenada uspravilo jer je najzad pala kiša nakon sušnog leta?

Ne sažimam sve ovo samo zato da bih tebe poštediti. Jednog popodneva si se okrenuo k meni uz iznenadan bes, to beše nakon što smo opet jedno s drugim podelili Venerine poklone. I onda si me udario. Sećaš li se kako si me udario? I to ti, Aurelije, ti, koji si nekada bio poštovani učitelj retorike, ti si me udario tako da si me skoro povredio, jer si dopustio da te moja nežnost dovede u iskušenje. I tako sam ja morala da snosim krivicu za tvoju želju. Ja sam već citirala Horacija, ali ću to opet rado učiniti: Budale, dok se klone jedne greške, padaju po pravilu u suprotnu!

Ti si se drao i udario, biskupe, jer ja sam opet postala pretnja spasu tvoje duše. I onda si zgrabio jedan štap i opet udario. Pomislila sam da možda nameravaš da me batinama ubiješ, jer to bi zaista imalo isto dejstvo kao da se uškopiš. Ja se nisam toliko bojala za sopstvenu kožu, ja sam samo bila toliko slomljena, toliko razočarana i toliko sam se stidela svoga Aurelija da se jasno i čisto sećam kako sam želela da sada jednom zasvagda raskrstiš sa mnom.

Ja sam odjedanput postala nešto čemu ti nisi mogao tek tako da okreneš leđa da bi spasio svoju dušu. Ja sam postala samo krvavo žrtveno jagnje koje se moralo podneti da bi se otvorile dveri nebeske.

Onda si plakao, ja to neću zaboraviti. Prestao si da me udaraš, ali na meni su već bile nekolike krvave rane. A ti si plakao, i težio me, i molio me za oprostaj. Sve je sad postalo drugačije otkako Monika više nije tu, objašnjavao si mi.

Sklopio si ruke i molio za oprostaj čas mene, čas svog Boga. Našao si neke krpe i povezao mi rane. Meni je bilo samo hladno i bojala sam se, hladno, jer sam još uvek krvarila, a bojala sam se, jer sam jasno ugledala neku vrstu zla koje nisam ni slutila.

Bilo je kao da je počelo nešto sasvim novo, jedno novo vreme. Staro vreme, ono se okončalo kada smo zajedno prešli preko reke Arno. Nakon toga došlo je nekoliko godina punih zbunjenosti i sumnje. A onda je došlo novo vreme kada si me iznenada udario. Ja sam u glavi imala samo jednu misao: I to ti, Aurelije! I to ti!

Poslao si me kući u Kartaginu. A onda nisam više ništa čula od tebe pre nego što je Adeodat umro dve godine kasnije.

X

Tragedija se okončala, biskupe. Sada ostaje još samo satirska igra.¹³⁶ Ja sam, naime, sačuvala i nekoliko prepisa iz tvoje Desete knjige.

Već više puta razmatrala sam kako se ti prihvataš da razmatraš jedno po jedno čulo i jednu po jednu želju dok hvališ Gospoda, jer skoro uopšte više nemaš zemaljskih želja. Mada ti je malo teško da regulišeš svakodnevno uzimanje hrane tako da je bude taman dovoljno za zdravlje, ali i ništa više. Tako ti vodiš „svakodnevnu bitku, često postom” ne bi li držao svoje „telo u ropstvu”. Ti pišeš: „Jer to nije nešto za šta se ja jednom zauvek mogu odlučiti da prekinem i da to više nikada ne činim, onako kako sam se mogao kada je reč o polnom opštenju”¹³⁷

I tu smo opet, a tu sam i htela da stignemo. Ti pišeš: „Vezu van braka si zabranio. I mada dozvoljavaš brak, obodrio si na nešto što je bolje. I pošto si mi dao uzdržanost, to se dogodilo pre nego što sam postao jedan od upravitelja tvoje svete tajne. Ali u mome pamćenju, o kome sam toliko govorio, u njemu i dalje žive slike onoga što se urezalo od stare navike. One se guraju, istina bez snage kada sam budan; ali u snu me iskušavaju, ne samo na zadovoljstvo, već i da pristanem i po tome delam. Tako veliku moć imaju nad mojom dušom i mojim telom te zaludujuće slike da ono za šta umišljam da vidim u snu, nagovara me na stvari na koje me ništa ne može navesti ako ih stvarno vidim kada sam budan. Gospode moj Bože, zar ja više nisam onaj koji jesam?”¹³⁸

Ne, Aurelije, ti si možda samo još sen samoga sebe. Bolje bi ti bilo da si siromašan rob na zemlji nego prvosveštenik u tmurnome lavirintu teologa.¹³⁹

Onda ti još jedanput moliš svoga Boga da ti pomogne u takvim pitanjima: „Zar nije tvoja milost još moćnija da zgasi nečiste želje koje se u meni javljaju čak i u snu? Da, Gospode, ti ćeš dati da tvoji milostivi darovi uzrastu u meni sve veći tako da moja duša - oslobođena iz zamke želja - može sa mnom krenuti tebi. I onda više neće biti u sukobu sa samim sobom, činiti takvu sramnu blud u snu da iz tela krenu izlučevine, ne, neće više to čak ni hteti. Možeš učiniti to tako da čovek više ne oseća želju za takvim stvarima...”¹⁴⁰

Jadni Aurelije! Ko mnogo žudi, mnogo mu nedostaje, kaže Horacije.¹⁴¹ Ti imaš skoro pedeset godina, moram reći da sam u iskušenju da kažem da sam zadivljena. Osim toga, osećam određen ponos što sam na tebe ostavila tako neizbrisiv utisak. Nisam onoga prolećnog dana, kada smo se sreli u Kartagini gde si došao i seo pod smokvu zajedno sa mnom, imala nikakav predosećaj da će naša ljubav biti tako burna. Ali „telesne želje” se ne mogu ukinuti uzdržanošću, toliko sad shvatam. Jer vuk samo dlaku menja, milostivi biskupe, ćud nikako!¹⁴² Ili kao što bi Zenon to rekao: Zašto je tako teško pobeći od sopstvene senke?¹⁴³

Ako nam hrana ili ljubav prijaju, treba da znamo da se uzdržimo i od jednog i od drugog. Ti pišeš da si sada spreman da se zauvek odrekneš i iskušenja čula mirisa. Pitam se šta će na kraju ostati, milostivi biskupe, mislim od našeg života na zemlji. Jer znaš, i sluh nudi opasna iskušenja. Ti pišeš: „One radosti koje sluh može dati silno su me uhvatile i stavile pod svoj jaram. Ali ti si me razrešio i oslobodio. Ja priznajem da još uvek nalazim zadovoljstvo u onim melodijama kojima tvoje reči daju život i dušu kada ih lep glas peva umetnički... Tako ja činim greh u tome i ne primećujući; ali nakon svega osećam da je to greh”¹⁴⁴ Ti pišeš da ponekad poželiš da sve one divne melodije na koje se pevaju Psalmi Davidovi nestanu ne samo iz tvojih ušiju, već iz ušiju cele crkve. I nastavljaš: „Onda mi se čini da je biskup Atanasije Aleksandrijski to učinio na jedan sigurniji način po onome čega se sećam da sam čuo o njemu: on je puštao da onaj ko peva psalam, peva s tako malim promenama u visini tona da više liči na govor nego na pesmu”¹⁴⁵ Jadna pastva, milostivi biskupe. Zar umetnost ne bi trebalo da bude bogoslužjenje? I zar ne bi trebalo da i bogoslužjenje bude umetnost?

Već si prestao da voliš, Aurelije. Tako si, uostalom, prestao da uživaš u hrani, prestao da mirišeš cveće i prestao da previše slušaš pevanje psalama. I onda pišeš: „I sad mi ostaje da još progovorim o željama mojih čulnih očiju... Oči vole lepotu, promenljive oblike i blistave, fine boje. Ali to mi ne sme posedovati dušu. Ona je namenjena Bogu. On je, istina, sve stvorio izuzetno dobro, ali On, ne delo, jeste moje dobro.” I onda ti kao duboko uzdišeš dok kažeš da telesno svetlo „ima zavodljivu, opasnu slatkoću koja daje ukus životu

onima koji slepo vole ovaj svet.” I nastavljaš ovako: „Tako su beskrajno mnogo ljudi učinili da uvećaju iskušenja očiju raznolikim vrstama umetnosti i zanata: odećom i obućom, šoljama i loncima svakojakih vrsta, slikama i raznom likovnom umetnošću. I time daleko prevazilaze nužne i razumne potrebe i ono što ima versku vrednost. Da, u spoljašnjosti trče za onim što sami stvaraju, a u svojoj unutrašnjosti napuštaju onoga ko ih je stvorio i time brišu sebe kao delo”¹⁴⁶ Kao da ne bi, milostivi biskupe, trebalo da bude naša samosvojnost dela upravo to da se radujemo Božjem stvaralačkom delu. Opet mi se javlja želja da podsetim da nikada nije suviše kasno krenuti za primerom kralja Edipa.”¹⁴⁷

Ti nekako sve završavaš time što upozoravaš na iskušenja na koja poziva ljudska radoznalost: „On ne želi da ima svoje želje u puti, već da uz pomoć puti učini svoja iskustva kroz telesna čula. I onda se krasi nazivima kao što su spoznaja i nauka. Ta požuda je potreba da se zna.”¹⁴⁸ Tako ti pišeš, Aurelije, ti, koji si nekada imenovan u zvanje carskog učitelja retorike u Milanu. Da si samo ćutao, mogao si i dalje da prođeš kao filozof!¹⁴⁹

Ti dalje upozoravaš da ne dopustimo našem duhu da ga obuzme kretanje zvezda – ili pas koji trči za zecom. I ti sasvim konkretno krećeš na posao da nekako naslikaš koliko je lako pasti pred iskušenjem da te zabavi nešto što oči vide. Ti pišeš: „Često kada sedim kod kuće napeto pratim jednog guštera koji lovi muve, ili pauka koji ih umata u svoju mrežu kada na nju nalete. Beznačajne životinje, tako je to. Ali zar to nije ista stvar? Videvši takve stvari ja, istina, prelazim na to da tebe hvalim koji na čudesan način stvaraš i sređuješ sve stvari. Ali zar nije to u početku uhvatilo moju pažnju? Jedna je stvar brzo ustati, sasvim druga uopšte ne pasti”¹⁵⁰

Moje misli se tu okrenu Ikaru.¹⁵¹ Prvo je leteo visoko, a potom je pao nisko. I to mu se dogodilo zato što je zaboravio da je čovek. A ako ti se čini da je to bolje poređenje, mogu te podsetiti šta se dogodilo s ljudima u Vavilonu kada su pokušali da izgrade toranj toliko visok da dosegne nebo.

Ja pišem iskreno koliko i ti, milostivi biskupe, i pismo ne crveni.¹⁵² Mislim da si umoran nakon svega što si doživeo, veoma umoran, ti to i ne kriješ. Kada bi sada samo mogao da mi daš - a time dakle i

telesnom svetu – nekoliko sati tvoga života na zemlji. Izadi, Aurelije! Izadi i lezi pod jednu smokvu. Otvori svoja čula - pa makar samo taj jedan poslednji put. Zarad mene, Aurelije, i za sve ono što smo nekada dali jedno drugome. Udahni vazduh, poslušaj poj ptica, pogledaj nebeski svod¹⁵³ i udahni u sebe sve mirise. To je svet, Aurelije, i on je sada ovde. Ovde, sada. Ti si bio u lavirintu teologa i platonista. Ali ne više, sada si se vratio u svet, u dom ljudi.

Svet je tako veliki i mi tako malo znamo o njemu. I život je suviše kratak. Zar se ne sećaš da si i sam govorio nešto slično kada si čitao Cicerona?

Možda ne postoji nikakav Bog koji se pogađa s našim jadnim dušama. Ili možda postoji jedan Bog ljubavi koji nas je stvorio ovde na svetu da bismo živeli u svetu. O, Aurelije, kada bi ležao negde napolju pod jednom smokvom - tada bih došla i poljubila tvoje suviše izmoreno čelo. Pokušala bih da sažvaćem u paramparčad tu užasno napetu reč „uzdržanost” jer još uvek, da, još uvek ta reč kao neki težak teret pritiska tvoj duh. Ono jedino što te možda može osloboditi, mogao bi biti moj zagrljaj. Zašto je toliko daleko od Kartagine do Hipona?

Pobrinuću se da dobiješ ovo pismo, a onda te molim i da ga pročitaš. Ali ja više ne gajim nadu da reči koje pišem mogu dopreti do tebe. I tako sam uzalud potrošila svoje ulje i svoj trud.¹⁵⁴

Bojim se, Aurelije. Bojim se šta sve crkveni oci mogu jednog dana uraditi sa ženama kakva sam ja. Ne samo zato što smo mi žene - takve kakvim nas je Bog stvorio kao žene. Već zato što mi iskušavamo vas koji ste muškarci takve kakvim vas je Bog stvorio kao muškarce. Ti smatraš da Bog više voli evnuhe i uškopljenike nego muškarce koji vole neku ženu. Budi onda oprezan kada hvališ Božje delo, jer Bog nije stvorio muškarce da se škope.

Ne mogu da zaboravim ono što se dogodilo u Rimu, i ja više ne mislim na samu sebe. Jer u suštini nisain ja bila ta na koju si se bacio batinama. Ti si se, milostivi biskupe, bacio na Evu, na ženu. Mnogima preti ko čini nepravdu jednome.¹⁵⁵

Ježim se, jer bojim se da će doći dani kada će obični muškarci iz crkve ubijati žene kao što sam ja. A zašto bi ih trebalo ubijati, milostivi biskupe? Zato što vas podsećaju da ste porekli svoju sopstvenu dušu i ono čime ste opskrbljeni. I za koga? Da, za jednog

Boga, kažete, za onoga ko je stvorio nebo nad vama i, osim toga, zemlju na kojoj je znano da vas žene donose na svet.

Ako Bog postoji, neka vam onda oprost. Ali možda će vas jednoga dana osuditi za sve one životne radosti kojima ste okrenuli leđa. Vi poričete ljubav između muškarca i žene. To se možda može oprostiti. Ali vi to činite u ime Božje.

Život je kratak, a mi znamo samo tako malo. Ali ako su na tvoj podsticaj tvoje ispovesti date meni ovde u Kartagini da ih čitam, onda je odgovor odričan. Nemam nameru da se pokrstim, milostivi biskupe. Nije Bog onaj koga se ja bojim. Ja osećam da već živim s njim, i zar me nije on stvorio? Ne zadržava me ni Nazarećanin, on možda stvarno jeste bio Božji čovek. Zar on uostalom nije bio pravedan prema ženama? Ja se bojim vas teologa. Neka vam Nazarećaninov Bog oprost za svu onu nežnost i svu onu ljubav koje ste se odrekli.

Ja rekoh i spasih dušu svoju.¹⁵⁶ A sad, milostivi biskupe, sad valja piti!¹⁵⁷ Ja sedim ovde u Kartagini pod onom istom našom starom smokvom. Ona ove godine po treći put cveta.¹⁵⁸ Ali ne nosi više plod.¹⁵⁹

Budi mi pozdravljen!¹⁶⁰

Sedim ovde s mnogim pitanjima. Da li je Florija poslala pismo Aureliju? Ili se, kada je to trebalo učiniti, nije usudila? Nešto slično se nagoveštava u pismu. Ona piše da se boji šta će crkveni oci jednoga dana činiti sa ženama kao što je ona.

Kao što proističe iz beleški, čini mi se s razumnom merom ubeđenja da je pismo zaista poslato biskupu Hipona. Jedna mogućnost je da je pismo živelo manje-više skrovitim životom tokom istorije Katoličke crkve. I ako je pismo sačuvano u više prepisa, to ne mora značiti da ga je pročitao mnogo ljudi. Izvorni pergament je, naravno, mogao biti - namerno ili slučajno – potpuno skrivan sve dok se nije iznenada pojavio u šesnaestom stoleću. Ali šta se dogodilo nakon toga?

Možda je moj primerak knjige „Codex Floriae” bio smešten u neku manastirsku biblioteku sve dok nedavno nije nađen i prodat malenom antikvarijatu u Buenos Airesu. Vlasnik je rekao da on štiti svoje mušterije. Jedan sveštenik – a kad je već reč o tome može biti i neka monahinja - mogu se naći u okolnostima koje izazivaju neke preče potrebe.

Kada je reč o samoj tradiciji, vidim još jednu mogućnost. Bez obzira da li je Augustin primio Florijino pismo ili nije, možda su stari pergament našli Arabljeni kada su zaposeli Severnu Afriku u sedmom stoleću. Onda su mogli da ga donesu u Španiju, gde je čuvan tokom više stotina godina pre nego što se nanovo pojavio i španski ga osvajači preneli u Južnu Ameriku.

Da li stari pergament još uvek postoji?

Mene ipak više zanima jedno drugo pitanje: kako je Augustin reagovao na pismo svoje bivše družbenice? Šta je učinio s njim? I šta je učinio s Florijom?

*Teško da ćemo ikada sa sigurnošću saznati da li je Augustin primio Florijino pismo. Mada je pre svega nekoliko godina nađeno jedno do sada nepoznato Augustinovo pismo. (Peter Brown: *The Body and Society*, New York, Columbia University Press, 1988, str. 397.)*

A ja sam bio sam neverovatno naivan što od Vatikanske biblioteke nisam zahtevao makar priznanicu!

Oslo, 8. avgusta 1996.
Justejn Gorder

- ¹ Tj. pripadnik. Florija koristi latinsku reč *auditor*.
- ² Tj. Bogu. *Confessiones* su napisane kao Augustinove ispovesti Bogu.
- ³ Conf. VI, 15.
- ⁴ Florija koristi latinski naziv *Mediolanum*.
- ⁵ Augustinova mati.
- ⁶ Conf. VI, 15.
- ⁷ *O tempora, o mores!* Iskaz je upotrebljen u više Ciceronovih govora. Kada Florija stalno upućuje na rimske pesnike i filozofe, možda to čini da bi podvukla da je ona sada načitana žena.
- ⁸ Nisam uspeo da pronađem na kojeg Grka Florija misli.
- ⁹ *Obitus veneris*, u stvari, „propast ljubavi”.
- ¹⁰ Conf. VIII, 11.
- ¹¹ *Multa paucis*.
- ¹² *Dum vitant stulti vitia in contraria currunt*.
- ¹³ Ciceron (106-43 pre Hrista), rimski državnik, besednik i filozof, u velikoj meri doprineo tome da grčka filozofija postane poznata u Rimu. U filozofiji se najbolje može nazvati eklektikom, to jest čovekom koji pokušava da spoji najbolje iz različitih filozofskih sistema u jedan filozofski sistem. Spis *Hortensius*, na koji Augustin upućuje u svojem delu *Confessiones*, izgubljen je.
- ¹⁴ Conf. III, 4.
- ¹⁵ Florija ovde upućuje na jedan izraz uzet iz Juvenalovih satira (*Vitam impendere vero*).
- ¹⁶ Parafraza sledećeg iskaza koji, po tradiciji, potiče od Aristotela: *Amicus Plato, sed magis amica veritas* (Platon mi je drag, ali mi je istina još draža).
- ¹⁷ Čini mi se da Florija ovde misli na filozofske spise drugih pisaca.
- ¹⁸ *Feminis lugere honestum esc, viris meminisse*.
- ¹⁹ Conf. IX, 6.
- ²⁰ Od Boga dat.
- ²¹ Seneka istina kaže da valja saslušati i drugu stranu, ali u Florijinom pismu to je formulisano na jedan drugačiji način. Tu je reč o dijalektičkom načelu formulisanom tačno onako kako je prenet

Augustinovim rečima *audiatur et altera pars* u spisu *De duabus animabus* iz 391. Florija je naravno mogla poznavati taj Augustinov spis. Ja bih inače radije tumačio to tako da u spisu *De duabus animabus* Augustin koristi reči koje je Florija izrekla na Rimskom forumu u zimu 388.

[22](#) Conf. I, 2. Uporedi Rim. 11, 36.

[23](#) Conf. I, 7.

[24](#) Conf. I, 11.

[25](#) Manihejizam je u Augustinovo doba bio verski pravac s mnogo pristalica. On je zastupao poluversko – polufilozofsko učenje o spasenju zasnovano na misli da je svet podvojen na dobro i zlo, svetlo i tamu, duh i tvar. Svojim duhom čovek se može uzdići iznad sveta tvari i tako utemeljiti spasenje duše.

[26](#) Conf. X, 32.

[27](#) *Plaudite!* U stvari, „Aplauz!”

[28](#) Conf. X, 31.

[29](#) *Dulce est desipere in loco.*

[30](#) *Nihil tam absurdum dici potest ut non dicatur a philosopho.*

[31](#) Conf. II, 1.

[32](#) Conf. II, 2.

[33](#) Upućuje na poznati citat iz Terencija: *Homo sum; nihil humanum a me alienum puto* (Ja sam čovek i ništa ljudsko nije mi strano).

[34](#) Conf. II, 6.

[35](#) Conf. II, 2.

[36](#) Florijina ljutnja što Augustin izvlači tu jednu rečenicu iz njenog konteksta deluje shvatljivo. Vidi 1. Kor. 7,1- 7.

[37](#) *Naturam expellas furca, tamen usque recurret.*

[38](#) Conf. II, 2. Uporedi Mat. 19, 12. Taj stih u Jevanđelju po Mateju inspirisao je pojedine hrišćane da se daju kastrirati, među njima i crkvenog oca Irigena (185-254). U Vulgati, latinskom prevodu Svetoga pisma koje je koristio Augustin, stih je ovako preveden: *Sunt enim eunuchi qui de matris utero sic nati sunt; et sunt eunuchi qui facti sunt ab hominibus; et sunt eunuchi qui se ipso castraverunt propter regnum caelorum; qui potest capere capiat.*

[39](#) Conf. X, 30.

[40](#) Iz Sofoklove tragedije *Kralj Edip*. Kada je na kraju kralju Edipu postalo jasno da je on ubio svoga oca (Leosa) i oženio se svojom majkom (Jokastom), iskopao je Jokastinom iglom za odeću oba svoja oka.

[41](#) Conf. III, 1.

[42](#) Iz Vergilijeve *Enejide*. Eneja se nasuče na obalu Kartagine nakon brodoloma i započne žestoku ljubavnu vezu s Didonom, kraljicom Kartagine. On se oslobodi Didonine ljubavi i zaplovi ka Italiji da zasnuje veliko carstvo, kasniji Rim. On to učini ne pokazujući samilost prema Didoni i njenoj tragičnoj sudbini. Sve se završava tako što ona zbog ljubavnog jada sebi oduzme život.

[43](#) *Fedon*, Platonov dijalog u kome Sokrat iznosi razloge u prilog besmrtnosti duše.

[44](#) Porfirije (232-304), neoplatonovski filozof, Plotinov učenik.

[45](#) Po Horaciju: *Quot capita, tot census*. (Koliko ljudi, toliko ćudi - prim. prev.)

[46](#) Ambrozije (339-397) imao je visok položaj u državnoj službi pre nego što je izabran za milanskog biskupa.

[47](#) Conf. III, 1.

[48](#) *Primum esse, tum philosophari*.

[49](#) Conf. IV, 8.

[50](#) *Scortum* može značiti i „kurva”.

[51](#) *Deliccum*.

[52](#) *Peccatum*.

[53](#) Florija tu parafrazira jednu staru rimsku svadbenu formulu.

[54](#) Conf. III, 12.

[55](#) Tj. Augustin.

[56](#) Conf. III, 11.

[57](#) Vidi belešku 53. Augustinov izraz „gde si ti, tu je i on” mora da je mnoge ljude u Augustinovo vreme asociirao na bračni odnos između muškarca i žene.

[58](#) Conf. IX, 12.

[59](#) Vidi belešku 40. Ne znajući šta čini, Edip se ženi svojom sopstvenom majkom (Jokastom), s kojom dobija četvoro dece.

[60](#) *Furor poetica*, tj. „pesnički bes”.

[61](#) *Ridendo dicere verum*, iz Horacijevih satira. (Potpun izraz je *Ridentem dicere verum quid vetat* - prim, prev.)

[62](#) *Vita brevis*.

[63](#) Citat se ovako nastavlja u Conf. IV, 2: „U zajedničkom životu s njom zaista sam naučio sopstvenim iskustvom šta je razlika između braka koji je sklopljen u nameri da se dobiju deca i ljubavne veze koja treba samo da zadovolji sopstvenu želju, tako da deca koja se rode nisu od sopstvene želje, mada ih čovek mora voleti kada su već tu.” Florija očevidno tako malo veruje u taj odeljak da je ne zanima ni da ga prokomentariše. Ona želi da istakne suprotno, naime da su živeli kao u braku.

[64](#) Augustin ne pominje ime svoga prijatelja.

[65](#) Conf. IV, 6.

[66](#) Conf. IV, 7.

[67](#) Conf. IV, 8

[68](#) Conf. V, 8.

[69](#) Conf. V, 9.

[70](#) Prokletstvo duše ne sme se pobrkati s hrišćanskom predstavom o Božjem sudu. U različitim filozofskim pravcima tokom cele antike bilo je rašireno shvatanje da će neke duše biti proklete, a druge duše zaslužiti večno postojanje.

[71](#) Stoicizam je bio filozofski pravac koji je stavljao težište na duhovnu ravnotežu u skladu s uređujućim razumom sveta. Stoici su podvlačili da svi prirodni procesi - kao, na primer, bolest i smrt - prate neumitne zakone prirode. Čovek zato mora naučiti da se pomiri sa svojom sudbinom.

[72](#) To jest skepticima. Sam Augustin opisuje ih sledećim recima: „Oni smatraju da valja sumnjati u sve i objaviti da čovek ne može shvatiti nikakvu istinu” (Conf. V, 10)

[73](#) Firenca.

[74](#) Verovatno parafraza poslovice *Ubi mens plurima, ibi minima fortuna* (Gde je najviše duha, tu je najmanje blaga).

[75](#) Dragi kamen, puž ili nešto drugo izrezbareno kao reljef. U to vreme veoma popularan umetnički oblik.

[76](#) *Nil nisi bene*. Možda ona ovde misli na poslovicu *De mortuis nil nisi bene* (O mrtvima ništa sem dobro). U tom slučaju to se mora tumačiti kao insinuacija na to da Aurelijeva duša više nije živa duša.

[77](#) *In Florentia Floria floruit*. Ova igra glasovima ne može se prevesti.

[78](#) Auro, „kao zlato”. I ovde se igra reči gubi u prevodu.

[79](#) Conf. VI, 3.

[80](#) Conf. VI, 4.

[81](#) Conf. VI, 11. Vidi belešku 72.

[82](#) Conf. VI, 11.

[83](#) Ibid.

[84](#) *Nomina sunt odiosa*, to jest „imena su odbojna”, verovatno uzeto iz Ciceronovog govora upućenog Rosku.

[85](#) Augustinov prijatelj i bivši učenik, poreklom iz Augustinovog rodnog grada Tägaste. Alimpije je otputovao u Rim pre Augustina da bi studirao pravo. Zajedno su otputovali u Milano (Conf. VI, 7-10).

[86](#) Conf. VI, 12.

[87](#) Augustin mora da je doživljavao velike duševne muke zbog toga što izneverava svoju vanbračnu ženu, mada to uopšte ne pominje u svojim Ispovestima. On u njima ne posvećuje ni jednu jedinu misao ranama koje je zadao Floriji. Ali već u spisu *De bono coniugali* (O blagodetima braka, 401), koji je napisao u vreme kada je mogao dobiti Florijino pismo, on ukazuje da muškarac koji otera vernu vanbračnu ženu da bi se oženio nekom drugom ženom čini preljubu. Nisu svi hrišćani delili to mišljenje. Do duboko u srednji vek bilo je opšteprihvaćeno da jedan muškarac može imati vanbračnu ženu pre nego što se oženi. Na primer, rimski biskup Lav sredinom petog stoleća dozvolio je da muškarac hrišćanin može napustiti svoju konkubinu da bi se oženio. To nije smatrano razvodom ili dvoženstvom, već je, naprotiv, iskazivalo moralno poboljšanje. Augustin je dakle odbio takav stav. Muškarac koji je ušao u vanbračnu zajednicu treba da se drži svoje vanbračne žene, a ne da je napusti i oženi se nekom drugom ženom.

Smatram da je zanimljivo pitanje da li bi Augustin - tako kratko vreme nakon što je napisao *Confessiones* - zauzeo takvo stanovište, koje je dakle branilo „bračni” status, odnosno prava konkubine, da

nije pročitao Florijino pismo. Tako je ona na neki način ipak bila u pravu da je pismo Aureliju pismo upućeno celoj hrišćanskoj crkvi.

Papa je čak 1930. godine citirao deo iz Augustinovog spisa *O blagodetima braka*. Mada sam nesvestan toga, on je mogao biti pod uticajem Florijinog pisma. Ja inače imam razloga da verujem da su i on i pape pre njega dobro poznavale *Codex Floriae*.

[88](#) Conf. VI, 13.

[89](#) *Peccatum*, greška ili previd. Uporedi grčku reč *hamartia* koja označava onu grešku koja na kraju vodi do junakovog tragičnog pada. Takvu sudbonosnu grešku oni po pravilu čine iz najbolje namere i upravo je to čini tragičnom.

[90](#) Grci su koristili reč *himation*, ne toga, što je latinski naziv za rimsku narodnu odeću. Florija ipak koristi reč toga.

[91](#) *Sic, Aureli! Sic!*

[92](#) Mora biti da upućuje na Cicerona koji iskaz *Omnia mea mecum porto* pripisuje grčkom filozofu Bijasu, koji je morao da pobegne pred neprijateljem ne ponevši ništa svoje sa sobom. Ali on je ipak sve svoje poneo sa sobom, to jest, samo su njegova umnost i iskustvo imali neku stvarnu vrednost.

[93](#) Iz Euripidove tragedije o Medeji koja je ubila sopstvenu decu zato što ju je njen muž Jason izneverio. Tako je Medejiina mržnja prema Jasonu bila jača nego ljubav prema njihovoj zajedničkoj deci. U svojoj užasnoj strasti Didona i Medeja prilično podsećaju jedna na drugu.

[94](#) Conf. VI, 13. Uobičajeno doba za udaju bilo je kad devojka napuni 12-13 godina. Zato možemo pretpostaviti - kako je to Florija već ranije napisala - da je ona imala samo 11 godina.

[95](#) Conf. VI, 15.

[96](#) Ibid.

[97](#) Epikur (341-270 pre Hrista), grčki filozof, nastanjen u Atini. Epikur je prihvatio Demokritov atomizam i smatrao je da materijalistička filozofija može da ukine strah ljudi od smrti i božje kazne. „Smrt nas se ne tiče”, govorio je on. „Jer dok postojimo, smrt nije tu. A kada smrt dođe, mi više nismo tu.” On je sam sažeo svoju filozofiju oslobođenja time što je nabrojao ono što je nazvao „četirima

lekovitim biljkama”: „Bogova se ne treba bojati. Smrt nije nešto zbog čega se treba brinuti. Lako je postići dobro. Užas je lako izdržati.”

[98](#) Conf. VI, 16.

[99](#) Nisam uspeo da pronađem na kojeg to Grka Florija misli.

[100](#) Arijadna je Tezeju dala klupče vune kada je trebalo da se uputi u lavirint na Kritu (Knosos) da ubije čudovište Minotaura, koji je svake godine zahtevao od Atine sedam devojaka i sedam mladića. Uz pomoć te niti Tezej je uspeo da izađe iz lavirinta.

[101](#) Vidi prethodnu belešku.

[102](#) *Piscator hominum*. U Vulgati, latinskom prevodu Svetoga pisma koje je Florija verovatno koristila, u evanđelju po Marku 1,17, stoji sledeće: *Et dixit eis Iesus venite post me et faciam vos fieri piscatores hominum*. Uporedi Mat. 4,19.

[103](#) Conf. X, 30. Razmišljao sam da li je Florijina parabola napisana kao svestan pokušaj da se formuliše sama suprotnost Platonovoj paraboli o pećini, koju je začelo morala poznavati.

[104](#) *Omnen crede diem tibi diluxisse supremum*.

[105](#) Conf. VI, 16; „kod tebe” znači kod Boga.

[106](#) Vidi belešku broj 100.

[107](#) Conf. VII, 1.

[108](#) Ibid.

[109](#) *Frondem in silvis non cernis?* Otprilike je istog značenja kao poslovice: „Ne videti šumu od drveća.”

[110](#) Conf. VII, 1.

[111](#) Vidi Kor. 13,12. U prevodu u Vulgati glasi: *Videmus nunc per speculum in enigmate, tunc autem facie ad faciem, nunc cognosco ex parte, tunc autem cognoscam sicut et cognitus sum*. (Tako sad vidimo kao kroz ogledalo u zagonetki, ali licem k licu. Sad delimice znam, ali ću naučiti da znam onako kako sam i sam znan.)

[112](#) Conf. VIII, 1.

[113](#) Ibid.

[114](#) Ibid.

[115](#) Conf. VIII, 5.

[116](#) Ibid.

[117](#) Conf. VIII, 7.

[118](#) Ibid.

[119](#) Conf. VIII, 11.

[120](#) Conf. VIII, 12.

[121](#) *Omnia vicerant amorem*. Ja mislim da je Florija ovde okrenula naopačke Vergilijeve reči „ljubav sve pobeđuje”. I kod Vergilija je red reči *omnia vincit amor*. Eneja je uostalom bio sin boginje ljubavi Afrodite (Venere).

[122](#) Conf. VIII, 12.

[123](#) Conf. IX, 6.

[124](#) Conf. IX, 6.

[125](#) Izraz „papučić” je nastao već u poznoj antici. Vidi Fredrik Bie, Romersk kultur, Gyldendal Norsk Forlag, 1958, str. 59. Ja ipak nisam uspeo da nađem potvrdu te reči u rečnicima i knjigama iz pozne antike. Florija koristi reč *crepundia*, koju valja prevesti s „čegrtaljka” ili „klepetalo”, od *crepo*, lupati, zveckati ili lupkati. Ali vidi i *crepida*, grčki sandala, što je izvedenica od iste reči! Direktno prevedeno, Florija dakle govori o Aureliju kao „klepetalu” Uzdržanosti. Ja sam se ipak odlučio za slobodniji prevod. A možda je upravo *crepundia* ono na šta je Fredrik Bie mislio, jer „papučić” je u kontekstu slab čovek koji je „klepetalo” svoje supruge. Ipak je verovatnije da je Bie mislio na pridev *uxorius* koji se koristi za muža suviše zavisnog od svoje supruge, roba svoje supruge. I Vergilije i Horacije koriste *uxorius* u tome značenju.

[126](#) Conf. IX, 10.

[127](#) Conf. IX, 11.

[128](#) Ibid.

[129](#) Conf. IX, 12.

[130](#) Uporedi grčku reč *hybris* - koga je stigla kazna bogova (nemesis). Florija ovde koristi latinsku reč *superbia*.

[131](#) *Te hominem esse memento*. Te reči trebalo je šapnuti na uvo pobedniku tokom njegove trijumfalne povorke kroz Rim.

[132](#) Uporedi Ciceronov prvi govor protiv Katiline: Koliko dugo ćeš, Katilina, zloupotrebljavati naše strpljenje?

[133](#) Monikin grob u Ostiji su leta 1945. godine ispred crkve Santa Aurea našla dva dečaka dok su kopala rupu da u nju ubacuju loptu.

[134](#) *Fit erranti medicina confessio.*

[135](#) *Video meliora proboque, deteriora sequor.* Uporedi Pavla u Poslanici Rimljanima 7,19. U Vulgati: *Non enim quod volo bonum hoc facio sed quod nolo malum hoc ago.*

[136](#) Grčka izvođenja tragedija u klasično doba bila su praćena takozvanim satiričnim igrama. Satiri su bila neka vesela, razigrana polubožanska bića predstavljena kao stvorenja nalik na jarce, ali u ljudskom liku. Ja vidim priličnu meru ironije u Florijinim recima o Augustinovoju desetoj knjizi kao satiričnoj igri, možda posebno s obzirom na činjenicu da jedan (polubožanski) biskup do poslednjeg trenu nastavlja da se žali na svoje pohotne nagone i potrebe.

[137](#) Conf. X, 31.

[138](#) Conf. X, 30.

[139](#) Florija ovde verovatno upućuje na Ahilove reči o senima koje obitavaju u carstvu mrtvih: „Ja bih radije bio i sebar i služio drugom / koji svojega nema imanja te živi od mrake / negoli vladati mrtvima svim što ne vide sunce!” Homerova Odiseja, 11,489-491. (Ovde po prevodu Miloša N. Đurića, Prosveta, 1968. - prim. prev.) Florija tako čini Augustina živim mrtvacem - u carstvu mrtvih crkve - onako kao što i on sam bezbroj puta poredi život proveden u „čulnim željama” sa smrću.

[140](#) Conf. X, 30.

[141](#) *Multa petentibus desunt multa.*

[142](#) Koristi poslovicu *Lupus pilum mutat, non mentem.*

[143](#) Zenon iz Eleje, grčki filozof oko 460. godine pre Hrista, poznat po svojim dokazima nemogućnosti mnoštva i pokreta, na primer, paradoksom o Ahilu i kornjači. Ovde se međutim upućuje na citat koji nije potvrđen u postojećim izvorima. Verovatno je reč o manjkavom Florijinom pamćenju.

[144](#) Conf. X, 33.

[145](#) Ibid.

[146](#) Conf. X, 34.

[147](#) Vidi belešku 40.

[148](#) Conf. X, 35.

[149](#) *Si tacuisses, philosophus mansisses* - Pa si ćutao, ostao bi filozof. (Kaže se kada neko kaže glupost, a mislilo se da je pametan - prim. prev.)

[150](#) Conf. X, 35.

[151](#) Iz grćke mitologije: od ptićjeg perja i pćelinjeg voska Dedal je napravio krila da poleti zajedno sa svojim sinom Ikarom kako bi pobegao s Krita. Dedal je upozorio Icara da ne leti previše blizu Sunca, jer će Sunce istopiti vosak. Ali nadmeni Ikar nije poslušao oćevo upozorenje i leteo je tako blizu Sunca da mu je ono istopilo krila i Ikar je pao u more.

[152](#) *Epistula non erubescit*. Ciceron. (Taćan citat je: *Epistula enim non erubescit* - Pismo zaista ne crveni, to jest hartija trpi sve - prim. prev.)

[153](#) Florija piše „pogledaj Jupitera”, to jest *Pater Iovis*, boga neba. „Ispod neba” moglo je da se kaže i *sub Iove* (ispod Jupitera), tako na primer kaže Horacije.

[154](#) Florija se igra nekolikim Plautovim rećima: *Oleum et operam perdidit* (Uzalud potroših i ulje i trud).

[155](#) Vidi Sirije: *Multis minatur, qui uni facit iniuriam*.

[156](#) *Dixi et salvavi animam meam*.

[157](#) *Nunc est bibendum*, Horacije. (Pun citat glasi: *Nunc est bibendum, nunc pede liberopulsanda tellus*. - Sad valja piti, sad treba slobodnom nogom udarati zemlju (igrati)! (To je rekao pesnik nakon pobede nad egipatskom kraljicom Kleopatrom; kaže se kada se ųeli nešto proslaviti - prim. prev.)

[185](#) *Floret* (od *floreo*, cvetati). Mislim da se tu Florija opet igra svojim sopstvenim imenom. Ime Florija mora inaće biti izvedenica od *flos*, *floris* (cvet). Uporedi Flora, boginja cveća. Dvadesetak kilometara severno od Ostije nalaze se danas ruševine jednog starog augustinskog manastira (San Agostino). Manastir je izgrađen u srednjem veku na obali reke Fjora (Floria) onde gde ona utiće u more. Po meni je i to jedan znak da je poćetkom srednjeg veka morala postojati neka tradicija vezana za Floriju.

[159](#) *Fructum*, od *fructas*, ųto može znaćiti i „korist”, „nagrada” ili „dobit”. Ali Florija je proćitala i ćetiri jevanđelja. Da nije moųda imala

na umu parabolu o smokvi? (Vidi Mat. 21,18-22 i Luka 13,6-9.)

[160](#) *Vale!* Konvencionalan pozdrav na kraju pisma.